

EMIL KALINOWSKI

<https://orcid.org/0000-0003-4726-6458>

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN

KTO (I KIEDY) PODPISAŁ KONFEDERACJĘ WARSZAWSKĄ 1573 ROKU? O UCZESTNIKACH ZJAZDU KONWOKACYJNEGO W PIERWSZYM BEZKRÓLEWIU

Abstrakt: Konwokacja warszawska ze stycznia 1573 r. była przełomowym momentem w dziejach bezkrólewia po śmierci Zygmunta II Augusta. Pośród innych istotnych decyzji tego zgromadzenia poczesne miejsce zajmuje uchwalenie konfederacji generalnej, zwanej odtąd warszawską, która przeszła do historii jako pomnik staropolskiej tolerancji religijnej. Z tego powodu kwestia ustalenia sygnatariuszy tego aktu budziła duże zainteresowanie. Tak zwany pierwszy tekst konfederacji, spisany w styczniu 1573 r. na papierze, zaginął. Listę osób pod nim podpisanych przechowała jednak oblata warszawska, niesłusznie dotąd uważana za polekcyjną.

Abstract: The Warsaw Convocation of January 1573 was a watershed moment in the history of the interregnum following the death of King Zygmunt II August. Prominent among the decisions of the Convocation Sejm, called to decide procedures for the upcoming election, was the General Confederation, henceforth known as the Warsaw Confederation, which went down in history as a monument to Old-Polish religious toleration. It is, therefore, important to determine who actually signed this document. The original text of the confederation, written down on paper in January 1573, has been lost. This article is based on the list of signatories to the confederation, which was preserved in its formal registration in the court books of the Warsaw castle court. Until recently, scholars wrongly believed that this entry was made after the election.

Słowa kluczowe: konfederacja warszawska 1573, bezkrólewie, konwokacja warszawska 1573, posłowie, senatorowie.

Keywords: Confederation of Warsaw 1573, first interregnum, Convocation of Warsaw 1573, envoys, senators.

Obchodzony w 2023 r. jubileusz uchwalenia konfederacji generalnej przez konwokację warszawską stał się dla polskich badaczy impulsem do świeższego spojrzenia na kwestie związane z tym aktem. Niniejszy artykuł, który również jest wynikiem rocznicowej refleksji, stawia sobie za cel rzucenie nowego światła na badaną przed stu laty problematykę — ustalenie uczestników konwokacji i sygnatariuszy konfederacji warszawskiej 1573 r. (dalej: Konfederacja) oraz relacji między zachowanymi przekazami tego dokumentu.

Punktem wyjścia są wciąż kluczowe prace Włodzimierza Budki¹ i Józefa Siemieńskiego², a także Stanisława Ptaszyckiego³. Późniejsze opracowania, odnosząc się do podpisów pod przekazami Konfederacji, powtarzały tezy powstałe w gronie tych badaczy⁴. Należy wspomnieć o zaawansowaniu prowadzonych przez archiwistów prac konserwatorskich i badań nad identyfikacją odcisków pieczęci zachowanych przy pergaminowym akcie Konfederacji⁵. Lecz sam ten zabytek, powstały na elekcji, nie będzie tematem niniejszych rozważań. Najwięcej uwagi poświęcone zostanie sygnatariuszom pierwotnego, niezachowanego dokumentu, spisane go na papierze podczas konwokacji, a także jego oblatie warszawskiej, dotąd niesłusznie pozostającej w cieniu oblaty

¹ W. Budka, *Kto podpisał konfederację warszawską 1573 r.?*, „Reformacja w Polsce” (dalej: RWP) 1, 1921, 4, s. 314–319.

² J. Siemieński, *Drugi akt konfederacji warszawskiej 1573 r. Przyczynek archiwalny do historii ustroju Polski*, Kraków 1930.

³ S. Ptaszycki, *Konfederacja warszawska r. 1573. Rozmyślenia archeograficzno-językowe*, RWP 5, 1928, 20, s. 90–97; idem, *Losy Konfederacji Warszawskiej r. 1573 w świetle nowych materiałów*, RWP 6, 1934, 21–24, s. 106–121.

⁴ S. Gruszecki, *Walka o władzę w Rzeczypospolitej polskiej po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów (1572–1573)*, Warszawa 1969, s. 235; idem, *U społecznych podstaw konfederacji warszawskiej*, OiRP 19, 1974, s. 59–60; M. Korolko, *Klejnot swobodnego sumienia. Polemika wokół konfederacji warszawskiej w latach 1573–1658*, Warszawa 1974, s. 49–52; J.T. Maciuszko, *Konfederacja warszawska 1573 roku. Geneza, pierwsze lata obowiązywania*, Warszawa 1984, s. 144. Tylko Stanisław Płaza oparł się jedynie o wzmianki kronikarskie, idem, *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia (1572–1574)*, Kraków 1969, s. 68, 112–113. Kwestia sygnatariuszy nie została rozwinięta w opracowaniach popularyzatorskich, M. Korolko, *Dzieje dokumentu Konfederacji warszawskiej 1573*, w: *Konfederacja warszawska 1573 roku — wielka karta polskiej tolerancji*, oprac. M. Korolko, J. Tazbir, Warszawa 1980, s. 54; S. Salmonowicz, *Konfederacja warszawska 1573*, Warszawa 1985, s. 16–19; E. Opaliński, *Konfederacja warszawska 1573 roku*, Warszawa 2023, s. 60–61.

⁵ J. Król-Próba, *Akt Konfederacji Generalnej Warszawskiej — odkrycia sfragistyczne dzięki interwencji konserwatorskiej*, w: *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 709–721; *Konfederacja generalna warszawska 28 stycznia 1573 r. / The General Confederation of Warsaw, 28 January 1573*, https://agad.gov.pl/?page_id=968 (dostęp: 6 XII 2023); *Konfederacja warszawska 1573 r.*, <https://agad.gov.pl/KGW/index.html> (dostęp: 6 XII 2023).

krakowskiej⁶. W toku badań udało się poczynić nowe ustalenia nie tylko w kwestii tego, kto podpisał Konfederację w styczniu 1573 r., ale i kto uczestniczył w zjeździe konwokacyjnym⁷.

Opracowany przed dekadą przez Marka Ferenca spis posłów koronnych na konwokacji⁸ — choć ogromnie pomocny w niniejszych badaniach — wymienia wśród tychże, wbrew istniejącym opracowaniom i wątpliwościom samego autora⁹, wszystkie osoby podpisane pod oblatą krakowską, co nie oddaje rzeczywistości. Najpełniejszą do tej pory listę senatorów biorących udział w obradach konwokacji przedstawiła przed ćwierćwieczem Ewa Dubas-Urwanowicz¹⁰. Wykorzystane przez nią źródło¹¹ udało się obecnie uzupełnić dzięki innym materiałom.

Warszawski przekaz tekstu Konfederacji znany był Siemieńskiemu w zachowanym do dziś fragmencie zdekompletowanej księgi grodzkiej warszawskiej, który nie posiadał początku z formułą datującą¹². W kopii z Brańska, również zawartej w księdze w typie dissoluty, brakuje z kolei końca dokumentu wraz z podpisami¹³. Oba te niepełne prze-

⁶ Liczby podpisów podane przez Budkę na podstawie oblaty krakowskiej są dalej przytaczane, nawet mimo cytowania zastrzeżeń Józefa Siemieńskiego, op. cit., s. 8–20; M. Korolko, *Klejnot*, s. 50; J.T. Maciuszko, op. cit., s. 144 (oraz przyp. 64).

⁷ W krótkim czasie po przesłaniu mojego artykułu do redakcji KH (6 II 2024) ukazał się tekst Karola Łopateckiego (20 II 2024), w którym Autor również dowartościowuje oblatę warszawską, dostrzega brańską i postuluje uznanie tej pierwszej za pierwotną względem krakowskiej, idem, *Konfederacja generalna warszawska. Proces uchwalenia i jej legitymizacja*, RHum 71, 2023, 2 spec., s. 23–46; data publikacji wg: <https://czasopisma.tnkul.pl/index.php/rh/issue/view/74> (dostęp: 22 II 2024).

⁸ *Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, red. I. Kaniewska, oprac. W. Uruszczak i in., Warszawa 2013 (dalej: PZK), s. 2, 207–218.

⁹ Zob. przyp. 2 i 3; PZK, s. 216; K. Łopatecki, op. cit., s. 32.

¹⁰ E. Dubas-Urwanowicz, *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewicach po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998, s. 228.

¹¹ *Konfederacja generalna*, Warszawa, 28 I 1573, BN, nr 6601 III, k. 152.

¹² *Konfederacja generalna*, miejsce i data jak wyżej, AGAD, Księgi ziemskie i grodzkie warszawskie, Fragmenty różnych ksiąg ziemskich i grodzkich warszawskich (Fragmenta variorum librorum terrestrium et castrensiuum) (dalej: KZiGWarsz., Dissoluta), nr 16, k. 800–801v (za pomoc w uzyskaniu skanów tego wpisu wdzięczny jestem pracownikom AGAD); J. Siemieński, op. cit., s. 7.

¹³ *Konfederacja generalna*, miejsce i data jak wyżej, Nacyônaln'ny gîstaryčny arhiŭ Belarusi (Mińsk) (dalej: NGAB), f. 1708, op. 1, nr 202, k. 568v–569v. Niewykluczone, że kiedyś odnajdzie się dalszy ciąg tej oblaty. Brańska oblata artykułów henrykowskich (brak punktów 14 i 15) jest rozsiana w trzech księgach z trzech zespołów — dwóch w Mińsku i jednego w Warszawie, Artykuły henrykowskie, Kamień k. Warszawy, 12 V 1573, NGAB, f. 1744, op. 1, nr 5, k. 407–407v (pkt. 1–6); AGAD, Księgi grodzkie brańskie, nr 6, k. 185–185v (pkt. 7–13); NGAB, f. 1708, op. 1, nr 202, k. 294–294v (pkt. 16–22); *Artykuły henrykowskie*, VC 2/1, s. 326–329.

kazy uzupełniają dwa kompletne odpisy oblaty warszawskiej ze zbiorów Biblioteki Czartoryskich¹⁴. Siemieński na podstawie porównania z oblatami kujawskimi i czerwonoruskimi, w których brak fragmentu o beneficjach kościołów „greckich”, uznał, że oblata warszawska jest, podobnie jak krakowska, poelekcyjna¹⁵. Mirosław Korolko poszedł jeszcze dalej, nazywając ją wpisem „z sierpnia”¹⁶. Tymczasem dziś wiemy z dwóch niezależnych kopii, że Konfederację aktykowano w księgach warszawskich już 29 stycznia 1573 r.¹⁷, czyli tego dnia, w którym była podpisywana. Przy oblatowaniu obecny był starosta, kasztelan czerski Zygmunt Wolski, zresztą sygnatariusz dokumentu. Jej odpis oblatował w podlaskim Brańsku Sebastian Brzozowski, poseł ziemi bielskiej, który z kolei samego aktu nie sygnował¹⁸.

Kwestia „religii greckiej” w tekście Konfederacji wymaga szerszego komentarza. Odnośny ustęp zawierają wszystkie przekazy oblaty warszawskiej, w tym brański (19 II)¹⁹, a także poelekcyjna oblata krakowska (16 VII) oraz pochodzące od niej biecka (8 VIII) i sądecka (13 VIII)²⁰, zapewne także miała ją niezachowana oblata oświęcimska (2 VIII)²¹. Brak zaś tego ustępu we wpisach przedecim (3 II), przemyskim (10 II), lwowskim (13 II) i brzeskokujawskim (26 II)²². Wśród znanych mi odpisów

¹⁴ Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, BC, nr 2242, s. 295–300 (kopia z przełomu XVI i XVII w.?); to samo: nr 3055, s. 21–26 (kopia współczesna oryg.).

¹⁵ J. Siemieński, op. cit., s. 7–8, 16; W. Sobieski, „A nie o wiarę”. *Spór o konfederację warszawską 1573 r.*, RWP 5, 1928, 19, s. 65–66.

¹⁶ M. Korolko, *Klejnot*, s. 50. Nie wiadomo, na jakiej podstawie opiera się to stwierdzenie.

¹⁷ Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, NGAB, f. 1708, op. 1, nr 202, k. 568v — data pierwotnej oblaty (warszawskiej): „feria quinta ante dominicam Carnisprivii proxima”, taka sama data w innych przekazach oblaty warszawskiej: 1) BC, nr 2242, s. 295; 2) BC, nr 3055, s. 9.

¹⁸ Konfederacja generalna, miejsce i data jak wyżej, NGAB, f. 1708, op. 1, nr 202, k. 568v.

¹⁹ Konfederacja generalna, miejsce i data jak wyżej, AGAD, KZiGWarsz., Dissoluta, nr 16, k. 800; inne przekazy oblaty warszawskiej: 1) NGAB, f. 1708, op. 1, nr 202, k. 569v; 2) BC, nr 2242, s. 297; 3) BC, nr 3055, s. 23.

²⁰ Konfederacja generalna, [Kamień k. Warszawy, 20 V 1573], ANK, Księgi grodzkie krakowskie (dalej: KGKr.), nr 645, s. 757; inne przekazy: 1) ANK, Księgi grodzkie bieckie, nr 14, s. 199; 2) ANK, Księgi grodzkie sądeckie, nr 14, s. 930.

²¹ W. Budka, op. cit., s. 315. Nie udało mi się dotrzeć do tekstu oblaty oświęcimskiej, ponieważ zawierająca ją księga prawdopodobnie została zniszczona podczas II wojny światowej. Według Włodzimierza Dworzaczka wojenne „straty wśród ksiąg zatorskich i oświęcimskich sięgają 75 proc.”, idem, *Genealogia*, Warszawa 1959, s. 75, przyp. 90.

²² Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, AGAD, Księgi grodzkie przedecimie. Acta castrensia [I] (dalej: KGPrzed. AC [II]), nr 22, k. 55v (oblata przedecim); inne przekazy: 1) AGAD, Księgi grodzkie brzeskie. Libri Inscriptionum (dalej: KGBrzes., LI),

Konfederacji zachowanych w rozmaitych zbiorach i sylwach większość²³ również jest pozbawiona tego passusu — z wyjątkiem jednego, zapisanego obok innego dokumentu konwokacyjnego z najpóźniejszą datą — 30 stycznia²⁴. Możliwość, że tekst warszawski i brański uzupełniono w czasie późniejszym, po elekcji, wydaje się mało prawdopodobna. Licząc dzienną podróż w owych czasach na ok. 30 km, wszystkie te oblaty mogły zostać wciągnięte do akt po 29 stycznia, a więc teoretycznie możliwa była ich zgodność z tekstem warszawskim²⁵. Dlaczego stało się inaczej? Odpowiedź na to pytanie daje pośrednio analiza dat zachowanych dokumentów uchwalonych na konwokacji, zarówno w urzędowych oblatach, jak i zazwyczaj na nich bazujących prywatnych odpisach. Mowa o trzech takich uchwałach: wyznaczeniu miejsca i czasu elekcji oraz sejmików pokonwokacyjnych (dalej: *Publicatio electionis*), artykułach regulujących wiele szczegółowych kwestii (dalej: Artykuły) oraz Konfederacji. *Publicatio electionis* występuje w wariantach datowanych na 20, 22, 23

nr 19, k. 207 (oblata brzeska); 2) Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraini (Lwów) (dalej: CDIAU), f. 13, op. 1, nr 286, s. 275 (oblata przemyska); 3) CDIAU, f. 9, op. 1, nr 335, s. 402 (oblata lwowska); J. Siemieński, op. cit., s. 5, 7; M. Korolko, *Klejnot*, s. 50. Chciałbym podziękować w tym miejscu archiwistom ze Lwowa, którzy, pracując pomimo wojny, pomogli mi dotrzeć do oblata lwowskiej.

²³ Konfederacja generalna, miejsce i data jak wyżej, BN, nr 3081 III, k. 274 (kopia oblata przemyskiej ze zbioru prawdopodobnie Walentego Orzechowskiego, sędziego ziemskiego przemyskiego i parlamentarzysty); inne przekazy: 1) BN, nr 6601 III, k. 148 (ze zbioru Mikołaja Lubomirskiego z Jawczyc); 2) BN, nr 12614 III, k. 427v (ze zbioru ks. Jana Głuchowskiego, proboszcza płockiego); 3) AGAD, Zbiór Branickich z Suchej (dalej: ZBzS), nr 36a/50, s. 328 (zbiór nieznaney osoby, prawdopodobnie szlachcica z Krakowskiego; jest to podstawa wydania w: *Zbiór pamiętników do dziejów polskich* [dalej: ZP], t. 3, wyd. W.S. de Broel-Plater, Warszawa 1858, s. 23); 4) BJ, nr Przyb. 3/52, k. 98 (zbiór anonimowego autora z XVI w.; mikrofilm rękopisu z depozytu z Biblioteki Tarnowskich w Dzikowie [dalej: BTDz.]); 5) L'vivs'ka nacjonal'na naukova biblioteka Ukraini imeni Vasilâ Stefanika, f. 5, op. 1, nr 168 (ze zbioru ks. Wojciecha Chotelskiego, proboszcza w Dobrowodzie w Sandomierskiem); 6) BC, nr 81, s. 121 (odpis z zaginionego rękopisu Biblioteki Załuskich [dalej: BZał.] nr 364, późniejszy rkp. petersburski Lat. F. IV, 33, zob. S. Ptaszycki, *Losy*, s. 108; L. Kieniewicz, *Projekt ordynacji kancelaryjnej za Henryka Walezego*, PH 78, 1987, 4, s. 713, przyp. 6); 7) BC, nr 81, s. 148 (BZał., nr 396; zob.: E. de Noailles, *Henri de Valois et la Pologne en 1572*, t. 3, Paris 1867, s. 253 — tu wydanie w tłum. fr.); 8) BPAU-PANKr., nr 1042, k. 52–52v (odpis Tadeusza Pilińskiego z XIX w. rękopisu cyt. wyżej z BTDz.).

²⁴ Konfederacja generalna, miejsce i data jak wyżej, BC, nr 2579, s. 335 (fragment zbioru nieznaney osoby, być może szlachcica z Sieradzkiego).

²⁵ Przy hipotetycznym założeniu wyjazdu z Warszawy 30 stycznia trasy do Przedcza, Brześcia i Brańska zajęłyby ok. 5 dni (przybycie najwcześniej 3 lutego), do Przemysła ok. 11 (10 lutego), do Lwowa ok. 12,5 (11–12 lutego), A. Gąsiorowski, *Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów*, SH 16, 1973, 2, s. 253; odległości od Warszawy na podstawie *Mapy Google* (dostęp: 6 XII 2023).

i 24 stycznia²⁶, Artykuły — 28, 29 i 30 t.m.²⁷, Konfederacja — w dwóch różnych wariantach z tą samą datą 28 stycznia, przy czym drugi, zawierający dodatek o „religii greckiej”, faktycznie powstał zapewne dzień później. Notabene jedyny przekaz uzupełnionej redakcji Konfederacji niebędący jednocześnie odpisem oblaty warszawskiej występuje razem z Artykułami z 30 stycznia²⁸. W takiej formie omawia Konfederację także Świętosław Orzelski²⁹.

Odnosnie do Konfederacji zauważono już, że „projekt uchwały wielokrotnie ulegał zmianom”³⁰. Stopniowe rozjeżdżanie się uczestników zjazdu doprowadziło do rozwiezienia po kraju różnych wariantów wszystkich trzech wspomnianych dokumentów. Zauważyła to szlachta wielkopolska na sejmiku pokonwokacyjnym w Środzie, stwierdzając, że „te skrypty warszewskie *autentice* nie są podane i sobie nie są zgodne”³¹. Historycy Mirosław Korolko i Stanisław Salmonowicz utrzymywali,

²⁶ *Publicatio electionis*, Warszawa, data: 20 I 1573, znane przekazy: 1) ANK, KGKr, nr 645, s. 406–407; 2) BN, 6601 III, k. 151v–152 (zapewne odpis z poprzedniej); 3) BC, nr 3055, s. 9–10 (kopia oblaty z ksiąg grodzkich warszawskich, wszystkie trzy z identycznymi podpisami); *Relacja z konwokacji posła Stanisława Taszyckiego*, Proszowice, 2 lub 3 III 1573, ASWK, t. 1, s. 32 (dalej: *Relacja Taszyckiego*); *Publicatio electionis*, Warszawa, data: 22 I, znane przekazy: 1) AGAD, KGPrzed. AC [II], nr 22, k. 53v–54; 2) AGAD, ZBzS, nr 36a/50, s. 338; 3) BN, 6601 III, k. 147; *Publicatio electionis*, Warszawa, data: 23 I, jedyny znany przekaz: AGAD, Archiwum Zamoyskich, nr 3081, s. 6; *Publicatio electionis*, Warszawa, data: 24 I, znane przekazy: 1) CDIAU, f. 13, op. 1, nr 286, s. 266–267; 2) BN, nr 3081 III, k. 267 (odpis z poprzedniego przekazu; o tym: S. Ptaszycki, *Losy*, s. 108); 3) BC, nr 81, s. 137 (odpis z tego w: BPAU-PANKr., nr 1042, k. 49).

²⁷ Artykuły uchwalone przez konwokację (dalej: Artykuły), Warszawa, data: 28 I 1573, znane przekazy: 1) AGAD, Księgi grodzkie płockie (dalej: KGPlóc.), nr 57, k. 39v–44 (z podpisami, kopia oblaty z ksiąg grodzkich warszawskich z 29 I); 2) BC, nr 3055, s. 10–20; 3) BN, nr 12614 III, k. 439–445; 4) AGAD, ZBzS, nr 36a/50, s. 330–338 (bez podpisów); 5) BC, nr 81, s. 123–135 (odpis z BZa., nr 364); 6) BPAU-PANKr., nr 1042, k. 49–51v; Artykuły, Warszawa, data: 29 I, znane przekazy: 1) CDIAU, f. 9, op. 1, nr 335, s. 404–414; 2) CDIAU, f. 13, op. 1, nr 286, s. 267–274; 3) BN, nr 3081 III, k. 267v–273 (jak w przyp. wyżej — odpis z poprzedniego przekazu); 4) BJ, nr Przyb. 3/52, k. 99–104; 5) BC, nr 81, s. 138–146 (odpis z nieznanego źródła); 6) E. de Noailles, op. cit., s. 244–251 (taką datę miało źródło tłum. fr.); Artykuły, Warszawa, data: 30 I, jedyny znany przekaz: BC, nr 2579, s. 321–322, 325–333.

²⁸ Artykuły, Warszawa, 30 I 1573, BC, nr 2579, s. 321–322, 325–333; Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, BC, nr 2579, s. 333–336.

²⁹ Ś. Orzelski, *Bezkrólestwo ksiąg ośmioro 1572–1576*, wyd. E. Kuntze, Kraków 1917 (SRP, t. 22; dalej: Orzelski 1917), s. 24. Wydaje się, że na ogół dobrze zorientowany kronikarz wspominałby o dokonaniu korekty w tym miejscu później.

³⁰ S. Salmonowicz, *Geneza i treść uchwał konfederacji warszawskiej*, OIRP 19, 1974, s. 14; M. Korolko, *Klejnot*, s. 44.

³¹ *Laudum sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego, Środa*, 2 III 1573, ASWP, t. 1, cz. 1, s. 9; S. Ptaszycki, *Losy*, s. 110, 114–115.

jakoby oblaty Konfederacji różniły się tylko drobnymi szczegółami stylistycznymi, powołując się na poprzedników: Budkę, Siemieńskiego i Ptaszyckiego, choć w ich pracach nie ma podstaw do takich sądów. Budka wspominał tylko „drobne odmiany” oblaty krakowskiej i znanych sobie przedruków tekstu. Siemieński badał jedynie ustęp o „religii greckiej”. Ptaszycki natomiast dostrzegał istotne różnice wariantów tekstu, mogące wpłynąć na jego rozumienie³².

W takiej sytuacji na elekcji zaszła konieczność porównania i ujednoczenia brzemienia tekstu Konfederacji. Nie koliduje z taką rekonstrukcją wydarzeń wzmianka Orzelskiego o ujęciu się wówczas Wołynian za „ich cerkwiemi” oraz podobny postulat Sandomierzan na sejmiku pokonwokacyjnym³³. Analiza zachowanych przekazów Konfederacji wskazuje, że w większości z nich brakowało, dodanego zapewne później, ale — jak wskazują nowe znaleziska — jeszcze na konwokacji, passusu o „religii greckiej”.

Zachowane egzemplarze *Publicatio electionis* i Artykułów z podpisami, pochodzące odpowiednio z 20 i 28 stycznia, zawierają tylko nazwiska senatorów, podobnie jak Konfederacja w oblacie przedeckiej (28 I)³⁴. Oblata warszawska Konfederacji (28–29 I) oraz krakowska mandatu do burmistrza i rajców Olkusza (26 I; dalej: Mandat) posiadają także podpisy posłów³⁵. Do grodu w Przedczu dostarczył Konfederację wojewoda łączycki Jan Sierakowski, tutejszy starosta, a w kancelarii grodzkiej stwierdzono, że akt został umocowany odciskami pieczęci i podpisany własnoręcznie przez senatorów i przedstawicieli stanu szlacheckiego³⁶. W Brześciu tekst Konfederacji wpisał w księgi wojewoda brzeski Jan Służewski, lecz dokument posiadał jedynie odcisk jego pieczęci³⁷. W Brańsku

³² W. Budka, op. cit., s. 314; J. Siemieński, op. cit., s. 7–8; S. Ptaszycki, *Losy*, s. 114–116; S. Salmonowicz, *Geneza*, s. 17; M. Korolko, *Klejnot*, s. 53.

³³ Orzelski 1917, s. 92; por. S. Ptaszycki, *Losy*, s. 112; S. Gruszecki, *Walka*, s. 261; S. Salmonowicz, *Geneza*, s. 15; M. Korolko, *Klejnot*, s. 46, 50; M. Korolko, *Dzieje*, s. 53; J.T. Maciuszko, op. cit., s. 156; W. Sobieski, op. cit., s. 66. Odmienne Stanisław Płaza (*Próby reform*): „Sam tekst konfederacji był powtórzeniem aktu konwokacyjnego, tyle że teraz sporządzony został na pergaminie”, s. 113 (bez podania źródła), s. 76 (brak wzmianki o religii „greckiej” przy omawianiu postulatów Sandomierzan), s. 103 (tylko zreferowanie głosu Wołynian w dyskusji, bez łączenia go z korektą tekstu konfederacji).

³⁴ *Publicatio electionis*, Warszawa, 20 I 1573, ANK, KGKr., nr 645, s. 407; Artykuły, Warszawa, 28 I 1573, BN, nr 12614 III, k. 444v–445; Konfederacja generalna, miejsce i data jak wyżej, AGAD, KGPrzed. AC [II], k. 56v.

³⁵ Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, AGAD, KZiGWarsz., Dissoluta, nr 16, k. 800v–801v; Mandat uczestników konwokacji do burmistrza i rajców Olkusza (dalej: Mandat), Warszawa, 26 I 1573, ANK, KGKr., nr 645, s. 411–413.

³⁶ Konfederacja, AGAD, KGPrzed. AC [II], k. 54; J. Siemieński, op. cit., s. 16, przyp. 2.

³⁷ Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, AGAD, KGBrzes., LI, nr 19, k. 205v; J. Siemieński, op. cit., s. 16, przyp. 3.

kopię oblaty warszawskiej zaprezentował w grodzie poseł ziemi bielskiej Sebastian Brzozowski, a ta była uwierzytelniona pieczęcią ziemską warszawską³⁸. We Lwowie wiadomo tylko, że oblaty dokonano na rozkaz miejscowego starosty, którym był Mikołaj Herburt, w Przemyślu zaś nie dodano żadnej tego typu noty³⁹.

Siemieński stwierdził, że „«Podpisy» nie świadczą, «kto podpisał konfederację warszawską», jeno kto podpisał oblatę dla tego czy owego grodu przeznaczoną”⁴⁰. Wniosek taki wysnuł po analizie wszystkich znanych mu oblat, które podzielił na pokonwokacyjne i przedkonwokacyjne. O tych drugich pisał: „Sporządzono szereg odpisów na użytek poszczególnych ziem. [– –] To były tylko kopie, przeznaczone do zaoblatowania. Wymagały te kopie uwierzytelnienia: pisarz grodzki musiał być pewny, że to, co mu przedstawiają, to jest akt rzeczywiście w Warszawie wystawiony. [– –] Po konwokacji na ogół oblatowano konfederację z urzędu na rozkaz starostów właściwych, na podstawie kopii przez nich tylko uwierzytelnionych”⁴¹.

Było tak rzeczywiście z oblatą brzeską, choć uwierzytelniał ją nie starosta, a wojewoda; może też z lwowską. Bardziej złożony jest przypadek przedeckiej. W poświęconym jej wywodzie Siemieński na początku zastrzegł, że „nie mając oryginału, nie możemy stwierdzić z pewnością, skąd są wzięte [podpisy pod nią – E.K.], w szczególności nie możemy stanowczo twierdzić, że nie są przepisane z oryginału”⁴². Lecz dostrzegłszy w jej tekście lukę w miejscu nazwiska Ostafiego Wołłowicza argumentował, że „kopistę byłby susceptant przedecki odczytał, więc najpewniej była to też «oblata», podpisywana własnoręcznie w Warszawie przez tych 24 senatorów”⁴³. W domyśle — przypadkowo dobranych. Przy czym pod terminem „oblata” rozumiał tu kopię przeznaczoną na podstawie właściwej oblaty.

³⁸ Konfederacja generalna, miejsce i data jak wyżej, NGAB, f. 1708, op. 1, nr 202, k. 568v. Na mocy konfederacji partykularnej podczas bezkrólewia pisma z ksiąg sądowych wychodziły pod pieczęcią ziemską, Konfederacja woj. mazowieckiego, pole między Zastowem a Grochowem, 25 XI 1572, AGAD, ZBzS, nr 36a/50, s. 237, 243; Laudum sejmiku szlachty ziemi warszawskiej, Warszawa, 11 XII 1572, AGAD, KZiGWarsz., nr 84, k. 324v, 325v.

³⁹ Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, CDIAU, f. 9, op. 1, nr 335, s. 400 (oblata lwowska); f. 13, op. 1, nr 286, s. 266, 274 (oblata przemyska); J. Siemieński, op. cit., s. 17, przyp. 1.

⁴⁰ J. Siemieński, op. cit., s. 17.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem, s. 16.

⁴³ Ibidem. Ostafi Wołłowicz pisał dość niewyraźnie, przez co imię i nazwisko w listach z tego okresu często dawał do zapisania swemu skrybie, sam zaś kładł tylko dopisek: „ręką własną”, Listy O. Wołłowicza do M.K. Radziwiłła z lat 1568–1572, AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dz. V, nr 17959/I, s. 67, 82, 115, 169, nr 17959/II, s. 7, 39 (podpisy obcej ręki), nr 17959/I, s. 90, 121 (podpisy własnoręczne).

Na poparcie tej tezy dodał m.in.: „w formule oblatacyjnej zaznaczono, że konfederację zawierali senatorowie i rycerstwo, i o jednych i drugich, że ją podpisywali i pieczętowali”⁴⁴. Można ją jednak rozumieć również tak, że to przedstawiony w Przedczu dokument był opatrzony autentycznymi odciskami pieczęci i podpisami⁴⁵. Wydaje się, że nie miałyby sensu zaznaczanie tutaj, iż to jego pierwowzór senatorowie i posłowie tak uwierzytnili. Popiera ten tok rozumowania porównanie z analogiczną zapiską przy tekście *Publicatio electionis* (bez podpisów) z Przedcza⁴⁶ i podobną z Brańska⁴⁷.

Wydaje się więc prawdopodobne, że źródłem oblaty przedeckiej był egzemplarz, który posiadał autentyczne odciski pieczęci i podpisy co najmniej 24 senatorów. Niewykluczone, iż był on sygnowany przez większą liczbę Panów Rady oraz posłów, lecz z jakiegoś powodu nie zostały przepisane podczas oblatowania. Nie sposób także rozstrzygnąć, czy ten nieznaną przekaz zgadzał się pod względem sygnatariuszy z podstawą oblaty warszawskiej. Porównanie nazwisk senatorów podpisanych pod tekstem Konfederacji z Przedcza i z Warszawy pokazuje nieuwzględnienie aż pięciu z nich (nie licząc kolejnych dwóch będących jednocześnie posłami) w pierwszym, w drugim ewentualnie tylko jednego — kasztelana nakielskiego Nikodema Łękińskiego⁴⁸. Ten ostatni albo został dodany w wersji przedeckiej, albo przeoczony przez osobę odpisującą tekst oryginału do ksiąg warszawskich. Był on obecny na konwokacji, lecz istnieje możliwość, że pominięto go celowo, gdyż w owym czasie spierał się o swą kasztelanię z Gabrielem Złotkowskim, który „przez pomyłkę kancelarii” uzyskał przywilej na nią jeszcze w 1571 r. Sprawa ta nabrała rozgłosu w bezkrólewiu, a rozstrzygnięto ją dopiero w 1574 r.⁴⁹

Argumentem za tym, że spis sygnatariuszy z oblaty warszawskiej pochodzi ze styczniowego aktu, jest oparcie się na niej przy spisaniu listy popierających Konfederację na użytek legata papieskiego. Zachowała się ona w zbiorze sporządzonym prawdopodobnie przez legata Giovanniego Francesca Commendonego i jego sekretarza Antonia Marię Grazianiego⁵⁰.

⁴⁴ J. Siemieński, op. cit., s. 16.

⁴⁵ Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, AGAD, KGPrzed. AC [II], k. 54.

⁴⁶ *Publicatio electionis*, Warszawa, 22 I 1573, ibidem, k. 53v.

⁴⁷ Konfederacja generalna, Warszawa, 28 I 1573, NGAB, f. 1708, op. 1, nr 202, k. 568v.

⁴⁸ J. Siemieński, op. cit., s. 12.

⁴⁹ A. Bieniaszewski, *Wstęp*, w: *Urzednicy*, t. 1, z. 2, s. 13; Orzelski 1917, s. 99.

⁵⁰ Lista osób popierających konfederację warszawską 1573 r., b.d.m., Archiwum Apostolskie Watykańskie (dalej: AAW), Segreteria di Stato, Polonia, nr 4, k. 385–386v. Za pomoc w dotarciu do źródła jestem wdzięczny Marco Grilliemu z AAW; B. Dembiński, *Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich a szczególnie w Archiwum Watykańskim o materiałach do dziejów polskich w XVI i XVII wieku*, Kraków 1886, s. 21–22, 25.

Należy uznać, że obaj byli dobrze zorientowani w tej materii. W zapisce dorsalnej na tym spisie, zapewne szesnastowiecznej, zaznaczono, iż zawiera on: „nomina eorum, qui subscripserunt confederationem Varaviae mense Januario [wyróżnienie – E.K.]”. Lista została uporządkowana według hierarchii sygnatariuszy, przy czym skorygowano nieco rozkład z oblaty, umieszczając osobno wojewodów i kasztelanów, trzecią zaś grupę zatytułowano „privati officiales et alii”, potem ktoś dodał inną ręką „ex nuntiis”. Ciekawym zabiegiem jest postawienie krzyżyków przy niektórych senatorach: Franciszku Krasieńskim, Janie Firleju, Piotrze Zborowskim, Janie Sierakowskim, Janie Służewskim, Mikołaju Mieleckim, Anzelmie Gostomskim, Fabianie Czemie i Ostafim Wołowiczu. Przy Hieronimie Ossolińskim również chciano taki znak postawić, lecz pozostał niedokończony (bez belki). Przepuszczalnie w ten sposób wyróżniono najaktywniejszych stronników Konfederacji, z których wszyscy, oprócz biskupa krakowskiego, byli zresztą protestantami.

Na warszawskiej oblatce Konfederacji widnieje łącznie 31 podpisów senatorów, wśród których jest jeden biskup (krakowski), 10 wojewodów, 19 kasztelanów i jeden minister (podskarbi wielki koronny). Dwóch spośród wymienionych kasztelanów było jednocześnie posłami ziemskimi. List wysłany z Torunia do Gdańska 13 stycznia 1573 r. informuje o obecności w Warszawie na początku konwokacji 28 członków senatu: wymienia z osobna 5 biskupów (w tym prymasa) i 10 wojewodów oraz podaje zbiorczą liczbę 12 kasztelanów⁵¹. Mandat z 26 stycznia sygnowało 34 senatorów: 5 biskupów (z prymasem), 11 wojewodów, 17 kasztelanów (w tym dwóch będących posłami) i jeden minister (podskarbi wielki koronny)⁵². Wśród podpisów pod *Publicatio electionis* z 28 stycznia widnieje 22 Panów Rady: 4 biskupów (z prymasem), 10 wojewodów i 8 kasztelanów⁵³. Co najmniej trzech senatorowie zasiadali wśród posłów, dlatego zostali poniżej ujęci w zestawieniu tych drugich. Poza wymienionymi źródłami nazwiska senatorów obecnych na konwokacji znajdujemy jeszcze w Artykułach⁵⁴, fragmencie diariusza konfederacji oraz kronikach Orzelskiego i Reinholda Heidensteina⁵⁵. Spośród 17 podpisów na pergaminie Konfederacji

⁵¹ E. Kleinfeld do Rady Gdańska, Toruń, 13 I 1573, AP w Gdańsku, Akta miasta Gdańska, Recesy Stanów Prus Królewskich, nr 24, k. 175.

⁵² Mandat, ANK, KGKr., nr 645, s. 411–413.

⁵³ *Publicatio electionis*, ANK, KGKr., nr 645, s. 407; E. Dubas-Urwanowicz, op. cit., s. 228 – tu pomylenie kasztelanów wiskiego z mińskim.

⁵⁴ Np. Artykuły, BN, nr 6601 III, k. 151.

⁵⁵ Orzelski 1917, s. 23; R. Heidenstein, *Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, Francofurti ad Moenum 1672 (egzemplarz: BO, nr XVII-16538; dalej: Heidenstein 1672), s. 21.

spisanym na zjeździe elekcyjnym sześciu nie udało się zidentyfikować podczas badań przed stu laty ze względu na uszkodzenie źródła. Niestety obecnie nie było możliwe zbadanie kolejności tychże podpisów, gdyż tekst nie jest udostępniany, a Siemieński, co musimy za nim powtórzyć, zastosował mylącą numerację ciągłą, bez uwzględnienia w niej luk pomiędzy odczytanymi nazwiskami. Jego zdaniem układ owych luk i odczytanych nazwisk układał się w ciąg analogiczny z oblatą warszawską, choć zestawienie numerów wskazuje raczej na identyczność z krakowską⁵⁶.

Tabela 1. Sygnatariusze aktu konfederacji generalnej 1573 r. (kolejność podpisów)

Lp. ⁵⁷	Senator (wyznanie) ⁵⁸	Oblata warszawska	Oblata przedecta	Lista gdańska	Mandat	Publicatio electionis	Artykuły	Oblata krakowska	Oryginał z elekcji ⁵⁹
1	Franciszek Krasiński, bp krakowski (K)	1	1	2	2	2	1	1	1
2	Jan Firlej, woj. krakowski, marsz. w. kor. (PT)	2	2	6	6	5	2	2	2
3	Piotr Zborowski, woj. sandomierski (PT)	3	3	7	7	6	–	3	3
4	Ostafi Wołłowicz, kaszt. trocki (PT)	4	4	–	8	7	–	11	4
5	Olbracht Łaski, woj. sieradzki (K)	5	6	8	9	–	–	4	5
6	Jan Sierakowski, woj. łęczycki (PT)	6	5	9	10	8	–	5	6
7	Jan Służewski, woj. brzeski (PT)	7	7	16	11	9	–	6	–

⁵⁶ J. Siemieński, op. cit., s. 8, przyp. 5.

⁵⁷ Według: *Porządek rady koronnej, polskiej i litewskiej, jako już jednej Rzeczypospolitej, postanowiony przez króla jego miłość i radę koronną w Lublinie na sejmie walnym spółnym, roku pańskiego 1569, VC 2/1, s. 239–241*. Nie ujęto w zestawieniu kasztelanów wybranych na posłów.

⁵⁸ W oznaczeniu urzędów i wyznań zastosowano skróty: bp = biskup, kaszt. = kasztelan, kor. = koronny, w. = wielki, woj. = wojewoda; K = katolik, PT = protestant, PŁ = prawosławny. Dane — jeśli nie zaznaczono inaczej — na podstawie PSB, PZK i W. Budka, op. cit., s. 315–316. Senatorów duchownych oznaczono jako katolików *ipso facto*. Nieprotestantów zidentyfikowanych przez Budkę *en bloc* jako katolików oznaczono znakiem „?”.

⁵⁹ Na podstawie: J. Siemieński, op. cit., s. 9–10.

Lp.	Senator (wyznanie)	Oblata warszawska	Oblata przedeca	Lista gdańska	Mandat	Publicatio electionis	Artykuły	Oblata krakowska	Oryginał z elekcji
8	Jan Krotoski, woj. inowrocławski (PT)	8	8	17	12	10	3	7	-
9	Mikołaj Mielecki, woj. podolski (PT)	9	9	14	13	11	4	8	-
10	Mikołaj Maciejowski, woj. lubelski (PT)	10	10	12	16	12	5	-	-
11	Anzelm Gostomski, woj. rawski (PT)	11	16	-	-	13	6	9	-
12	Fabian Czema, woj. malborski (PT)	12	11	-	15	15	-	10	-
13	Hieronim Ossoliński, kaszt. sandomierski (PT)	13	12	-	18	16	7	13	-
14	Jan Tomicki, kaszt. gnieźnieński (PT)	14	13	-	21	17	-	-	7
15	Stanisław Herburt, kaszt. lwowski (K)	15	14	-	20	18	8	14	-
16	Hieronim Sieniawski, kaszt. kamieniecki (PT)	16	-	-	23	-	9	15	8
17	Stanisław Słupecki, kaszt. lubelski (PT)	17	-	-	-	-	10	16	9
18	Paweł Pac, kaszt. witebski (K)	18	15	-	24	19	-	12	10
19	Zygmunt Wolski, kaszt. czerski (PT)	19	-	-	22	-	-	17	11
20	Jan Dulski, kaszt. chełmiński (PT)	20	19	-	28	-	-	18	-
21	Jan Kostka, kaszt. gdański (K)	21	20	-	19	-	11	19	-
22	Jan Tarło, kaszt. radomski (PT)	22	17	-	17	-	12	20	-
23	Jakub Rokossowski, kaszt. śremski (PT)	24	18	-	26	-	-	23	-
24	Jan Krzyżtoporski, kaszt. wieluński (PT)	25	21	-	29	21	-	21	-

25	Jan Herburt, kaszt. sanocki (K)	26	-	-	31	22	-	26	-
26	Nikodem Łękiński, kaszt. nakielski (K) ⁶⁰	-	22	-	30	-	-	-	-
27	Paweł Działyński, kaszt. dobrzyński (K)	27	-	-	27	-	-	25	-
28	Paweł Szczawiński, kaszt. brzeziński (K)	28	23	-	25	-	-	24	-
29	Hieronim Bużeński, podskarbi w. kor. (PT)	29	24	-	32	-	-	22	-

Tabela 2. Pozostali senatorowie obecni na konwokacji 1573 r.

Lp.	Osoba (wyznanie)	Lista gdańska	Publicatio electionis	Mandat	Inne źródła
1	Jakub Uchański, abp gnieźnieński (K)	1	1	1	+
2	Stanisław Karnkowski, bp kujawski (K)	2	-	-	+
3	Adam Konarski, bp poznański (K)	-	-	3	+
4	Piotr Myszkowski, bp płocki (K)	3	3	4	+
5	Wojciech Staroźrebski, bp chełmski (K)	4	4	5	+
6	Łukasz Górka, woj. poznański (PT)	12	-	-	-
7	Kasper Zebrzydowski, woj. kaliski (K) ⁶¹	10	-	-	+
8	Stanisław Ławski, woj. mazowiecki (K)	14	-	-	-
9	Jan Działyński, woj. chełmiński (K)	-	14	14	+
10	Stanisław Szafraniec, kaszt. biecki (PT)	-	-	-	+
11	Szymon Szczawiński, kaszt. inowłodzki (K)	-	-	-	+
12	Andrzej Howski, kaszt. wiski (K?)	-	-	20	-
13	Stanisław Gostomski, kaszt. sochaczewski (PT)	-	-	-	+

⁶⁰ Powiat wągrowiecki, oprac. I. Galicka, I. Kaczorowska, H. Sygietyńska, Warszawa 1964 (Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 5, Województwo poznańskie, z. 27), s. 9–11.

⁶¹ F. Krasiński do S. Grotkowskiego, Warszawa, 26 VII 1570, *Akta podkanclerskie Franciszka Krasińskiego 1569-1573*, cz. 2: (Obejmująca akta od 5 kwietnia 1570 roku do 1 maja 1571 roku), wyd. W. Krasiński, oprac. W. Chomętowski, Warszawa 1870, s. 149–150; J. Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku. Według najnowszych źródeł*, t. 1: Początki i terytorialne rozprzestrzenienie się reformacji, Kraków 1883, s. 702.

Dzięki aktom sejmikowym i pokrewnym im dokumentom z ksiąg grodzkich posiadamy informacje o posłach wysłanych przez województwa krakowskie i sandomierskie⁶², poznańskie i kaliskie⁶³, ruskie⁶⁴, bełskie⁶⁵, płockie⁶⁶, podlaskie⁶⁷ oraz ziemię warszawską⁶⁸, a także Wielkie Księstwo Litewskie⁶⁹. Zostali oni wymienieni w zestawieniu poniżej.

O kilku posłach wiemy także z innych źródeł: Artykułów⁷⁰, protestacji kilku z nich przeciwko władzy prymasa⁷¹ i fragmentu diariusza zjazdu⁷²,

⁶² *Instrukcja dana posłom ze zjazdu woj. krakowskiego i sandomierskiego, Wiślica, 17 XII 1572*, ASWK, t. 1, s. 20–23 (na podstawie BC, nr 80, s. 535); odmienna kopia: AGAD, ZBzS, nr 36a/50, s. 259–263. Oprócz wymienionych w tym źródle na zjeździe obecny był też podkomorzy krakowski Stanisław Cikowski, *Diariusz konwokacji warszawskiej 1573 r.*, ZP, t. 3 (dalej: *Diariusz*), s. 5–6. Może dokooptowano go później, tak jak na zwykłym sejmie, gdy z Krakowskiego przyjeżdżało siedmiu posłów, o jednego więcej niż z innych „górných” województw, U. Augustyniak, *Historia Polski 1572–1795*, Warszawa 2008, s. 97; J. Bardach, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Dzieje Sejmu Polskiego*, red. idem, Warszawa 1997, s. 28. Zygmunta Czyżowskiego Zaklikę, na co zwrócił uwagę Karol Łopatecki (op. cit., s. 34), przysłali Sandomierzanie z Połańca do Warszawy po tym, gdy ich posłowie odwołali się „do braci”, P. Zborowski do szlachty sandomierskiej, Stobnica, 10 II 1573, BC, nr 81, s. 218. Jako swoisty goniec nie został ujęty w zestawieniu posłów. Nie był tego rodzaju wysłannikiem Cikowski, ponieważ Krakowianie od początku oponowali przed uchwalaniem czegokolwiek prócz daty i miejsca elekcji, więc nie mieli potrzeby kontaktowania się z „bracią”, *Relacja Taszyckiego*, s. 31–33.

⁶³ Orzelski 1917, s. 21.

⁶⁴ *Instrukcja dana posłom z sejmiku woj. ruskiego, [Sądowa] Wisznia, 14 XII 1572*, BC, nr 80, s. 583–584; AGAD, ZBzS, nr 36a/50, s. 263–274; PZK, s. 213–215.

⁶⁵ *Instrukcja dana posłowi z sejmiku woj. bełskiego, Bełz, b.d. [XII 1572]*, *Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 1: 1553–1579, wyd. W. Sobieski, Warszawa 1904, s. 442–443; PZK, s. 215.

⁶⁶ *Uniwersał sejmiku woj. płockiego, Raciąż, 13 XII 1572*, AGAD, KGPłoc., nr 56, k. 488–488v; *Protestacja przeciwko temuż, Płock, b.d. [1572]*, ibidem, k. 489v; to samo: BPAU-PANKr., nr 8336, k. 4v (uniwersał), 7–7v (protestacja).

⁶⁷ E. Kalinowski, *Aktywność polityczna szlachty podlaskiej podczas pierwszego bezkrólewia*, KH 123, 2016, 2, s. 255.

⁶⁸ *Notatka o wyborze posłów z warszawskiej, Warszawa, 13 XII 1572*, AGAD, KZiGWarsz., nr 84, k. 376.

⁶⁹ *List wierzytelny dany posłom litewskim, Wilno, 5 I 1573, Akta zjazdów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1: *Okresy bezkrólewia (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2006, s. 64; E. Dubas-Urwanowicz, op. cit., s. 228. Być może nie wszyscy dotarli na miejsce, gdyż Stanisław Taszycki wspominał tylko o sześciu, tyłu też podpisało się łącznie pod Konfederacją i Mandatem, *Relacja Taszyckiego*, s. 32.

⁷⁰ Zob. przyp. 27.

⁷¹ *Protestacja przeciwko władzy prymasa, Warszawa, 1573 [przed 29 I?]*, BJ, rkp. Przyb. nr 3/52, k. 105; odmienne przekazy: 1) BN, nr 12614 III, k. 458v–459; 2) AGAD, ZBzS, nr 36a/50, s. 369; 3) BC, nr 3055, s. 29–30; 4) BC, nr 81, s. 165.

⁷² *Diariusz*, s. 306, 308.

wreszcie dzieł kronikarskich Orzelskiego⁷³, Heidensteina⁷⁴ i Krzysztofa Warszewickiego⁷⁵. Natomiast wzmianka o rzekomym pośle województwa kijowskiego występująca w literaturze to efekt błędnego odczytania źródła⁷⁶.

Dzięki zebraniu i analizie wszystkich tych przekazów można pokusić się o dwa zestawienia posłów obecnych na konwokacji – sygnatariuszy Konfederacji i pozostałych. Przedstawiają się one następująco:

Tabela 3. Posłowie ziemscy – sygnatariusze aktu konfederacji generalnej 1573 r. (wg oblaty warszawskiej)

Lp. ⁷⁷	Osoba (wyznanie) ⁷⁸	Województwo (ziemia)	Oblata warszawska	Oblata krakowska	Mandat	Inne źródła
1	Leonard Strasz, burgrabia krakowski (PT) ⁷⁹	sandomierskie	34	37	-	+
2	Andrzej Niedrwicki (PT?) ⁸⁰	sandomierskie	35	38	-	+
3	Stanisław Wysocki, kaszt. łądzki (PT?) ⁸¹	kaliskie	23	32	33	+

⁷³ Orzelski 1917, s. 23

⁷⁴ Heidenstein 1672, s. 21–22.

⁷⁵ Warszewicki wymienia niektórych sygnatariuszy protestacji przeciwko władzy prymasa, przekręcając imiona i nazwiska, idem, *Niewydane pisma, listy do znakomitych ludzi, tudzież inne dokumenty, odnoszące się do jego życia i działalności wraz ze spisem dzieł tegoż autora, dotąd drukiem ogłoszonym*, oprac. T. Wierzbowski, Warszawa 1883, s. 29, 38.

⁷⁶ Wasyl Raj był raczej deputatem sądu kapturowego, a nie posłem sejmowym, Н. Оглоблинъ, *Къ вопросу о началъ кievской академіи* („Выпись съ книгъ гродскихъ воеводства кievскаго”, 1593 г.), „Киевская старина” 5, 1886, 14, s. 490; H. Litwin, *Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648*, Warszawa 2009, s. 18, 48; PZK, s. 212.

⁷⁷ Kolejność woj. według: *Porządek rady koronnej*, s. 239–240; ziem woj. ruskiego i mazowieckiego według: *Kancelaria koronna a sejm walny. Instructuarium*, oprac. i tłum. W. Krawczuk, Warszawa 1995, s. 29–33, 42–45; PZK, s. 10–11.

⁷⁸ Zob. Tabela nr 1. Skrót: podk. = podkomorzy, sta = starosta, s. z. = sędzia ziemski, pds. z. = podsędek ziemski, cz. = cześnik, stl. = stolnik, wjs. = wojski, sekr. król. = sekretarz królewski.

⁷⁹ PZK, s. 166, 173, 184, 212, 223, 259, 276, 297; R. Jaworski, *Spis posłów koronnych na sejm koronacyjny w 1574 roku*, KH 124, 2017, 2, s. 304.

⁸⁰ PZK, s. 212, 238; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 308. Jedna z kopii uchwały z Wiślicy zamiast niego zawiera nazwisko innego posła – Jakuba Secygniowskiego, starosty szydłowskiego, Instrukcja dana posłom ze zjazdu woj. sandomierskiego i krakowskiego, Wiślica, 17 XII 1572, AGAD, ZBzS, nr 36a/50, s. 259; o nim PZK, s. 203, 287. Widocznie później zastąpiono Secygniowskiego, stąd nie został zaliczony do uczestników konwokacji w Tabeli 4.

⁸¹ PZK, s. 112, 141, 154, 175, 207, 219.

Lp.	Osoba (wyznanie)	Województwo (ziemia)	Oblata warszawska	Oblata krakowska	Mandat	Inne źródła
4	Rafał Przyjemski, podczaszy kaliski (PT) ⁸²	kaliskie	33	36	-	+
5	Stanisław Koniecpolski, sta wieluński (PT) ⁸³	sieradzkie	36	40	50	-
6	Stanisław Przerembski (K) ⁸⁴	sieradzkie	37	41	51	+
7	Andrzej Zaremba z Kalinowy (PT) ⁸⁵	sieradzkie	38	42	55	-
8	Walenty Ponętowski, podk. łęczycki (K) ⁸⁶	łęczyckie	41	45	-	-
9	Tomasz Dębowski, s. z. łęczycki ⁸⁷	łęczyckie	42	46	82	-
10	Mikołaj Małachowski (K) ⁸⁸	łęczyckie	43	47	78	+
11	Krzysztof Lasocki, sta gostyński (PT) ⁸⁹	łęczyckie	44	-	81	+
12	Walenty Śladkowski (K?) ⁹⁰	łęczyckie	45	48	59	-
13	Stanisław Sierakowski, kaszt. kowalski (PT) ⁹¹	brzeskie	64	77	38	

⁸² Ibidem, s. 207, 230.

⁸³ Ibidem, s. 155, 208, 231.

⁸⁴ Ibidem, s. 177, 208, 231, 258, 301, 312, 341, 362, 391, 400; J. Bukowski, op. cit., s. 702.

⁸⁵ PZK, s. 169, 201, 218.

⁸⁶ Ibidem, s. 163, 178, 201, 209, 271; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 306.

⁸⁷ PZK, s. 123, 130, 142, 163, 170, 178, 201, 208, 232; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 306.

⁸⁸ PZK, s. 208; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 306.

⁸⁹ PZK, s. 110, 123, 130, 134, 156, 209. Na unikatowym egzemplarzu odmiennej wersji protestacji przeciwko władzy prymasa z BT Dz. wśród posłów łęczyckich figuruje „Stanisław Gos[-]”, przy czym nazwisko zostało ucięte razem ze sporą częścią karty. Porównanie z innymi przekazami sugeruje, że kopista uznał za imię i nazwisko urząd Lasockiego, Protestacja przeciwko władzy prymasa, Warszawa, 1573 [przed 29 l?], BJ, rkp. Przyb. nr 3/52, k. 105; PZK, s. 209. Na konwokacji obecny był Stanisław Gostomski, kasztelan sochaczewski, który wszedł w skład poselstwa wysłanego z Warszawy do Stanisława Przyjemskiego raczej jako przedstawiciel senatu — obok Baltazara Lutomirskiego, zapewne posła sieradzkiego, Orzelski 1917, s. 23.

⁹⁰ PZK, s. 170, 218.

⁹¹ Ibidem, s. 142, 179, 201, 209, 226, 232, 242, 269, 283, 341; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 306.

14	Jakub Niemojewski (PT) ⁹²	inowrocławskie	65	78	-	+
15	Jan Biejkowski, stl. przemyski (K) ⁹³	ruskie (lwowska)	48	51	39	+
16	Jerzy Fredro (PT?) ⁹⁴	ruskie (przemyska)	31	31	41	-
17	Stanisław Drohojowski (PT) ⁹⁵	ruskie (przemyska)	45	49	53	+
18	Łukasz Oleśnicki (PT) ⁹⁶	ruskie (chełmska)	30	28	49	+
19	Mikołaj Sienicki, podk. chełmski (PT) ⁹⁷	ruskie (chełmska)	47	50	40	+
20	Bazyli (Wasył) Drzewiński ⁹⁸	wołyńskie	49	52	72	-
21	Aleksander Żórawnicki, klucznik łucki (PŁ) ⁹⁹	wołyńskie	50	53	73	-
22	Michał Jazłowiecki (PT) ¹⁰⁰	podolskie	39	43	-	-
23	Jan Tworowski (K?) ¹⁰¹	podolskie	40	44	-	-

⁹² PZK, s. 135, 193, 201, 209, 244, 270, 283.

⁹³ Ibidem, s. 213, 223, 238, 264, 277, 321, 329; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 308.

⁹⁴ PZK, s. 213.

⁹⁵ Ibidem, s. 160, 186, 198, 205, 213, 223; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 308.

⁹⁶ PZK, s. 152, 214–215.

⁹⁷ Ibidem, s. 106, 109, 111, 118, 120, 122, 129, 132, 139, 140, 148, 154, 161, 168, 175, 187, 205, 214, 228, 239, 250, 260.

⁹⁸ Najprawdopodobniej w oblatkach warszawskiej i krakowskiej doszło do pomyłki kopisty wobec podobieństwa zapisów „Basilius” i „Paulus”. Pawła nie notuje żadne inne źródło z tego okresu, a Bazyli był wówczas aktywny, A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 5, Warszawa 1902, s. 64–65; K. Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006, s. 41, 130, 378, 411; H. Старченко, *Кантуровий суд першого безкоролів'я кризь призму скарг (1572–1574)*, „Український археографічний щорічник” 13/14, 2009, s. 272, przyp. 24; PZK, s. 215. Być może pod wpływem podróży na Zachód Bazyli przyjął protestantyzm, a do prawosławia powrócił dopiero jego syn Wawrzyniec (Ławryn), który „w młodych latach źle traktował duchowieństwo prawosławne”, K. Chodynicki, *Drzewiński Wawrzyniec (ok. 1568 – ok. 1640)*, PSB, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 423; S. Kot, *Polacy w Bazylei za czasów Zygmunta Augusta. U źródeł polskiej myśli krytycznej XVI wieku*, RWP 1, 1921, 2, s. 113–114.

⁹⁹ PZK, s. 205, 215, 240, 250; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 309; J. Bartoszewicz, *Żórawniccy, Żórawińscy*, w: *Encyklopedia powszechna*, t. 28: *Wybrzeże–Żyzmory*, oprac. A. Adamowicz i in., Warszawa 1868, s. 1068.

¹⁰⁰ Brak w PZK, s. 216–218; R. Żelewski, *Jazłowiecki (Monasterski) Jerzy (przed 1510–1575)*, PSB, t. 11, Wrocław 1964–1965, s. 123.

¹⁰¹ PZK, s. 218.

Lp.	Osoba (wyznanie)	Województwo (ziemia)	Oblata warszawska	Oblata krakowska	Mandat	Inne źródła
24	Piotr Czerny (PT) ¹⁰²	lubelskie	51	54	48	+
25	Piotr Kaszowski (PT) ¹⁰³	lubelskie	52	55	54	+
26	Jan Zamoyski, sta chełmski i zamechski (K) ¹⁰⁴	bełskie	53	56	35	+
27	Wojciech Wilkanowski, podk. płocki (K) ¹⁰⁵	płockie	54	58	-	-
28	Jan Dawidowski (K?) ¹⁰⁶	mazowieckie (warszawska)	58	66	56	+
29	Mikołaj Grzybowski, podk. warszawski (PT?) ¹⁰⁷	mazowieckie (warszawska)	63	76	92	+
30	Piotr Grajewski, sta wiski i podk. zakroczymski (K?) ¹⁰⁸	mazowieckie	55	63	62	+
31	Andrzej Krasiński, s. z. ciechanowski (K) ¹⁰⁹	mazowieckie	56	64	91	-
32	Stanisław Śmieciński, pds. z. ciechanowski (K?) ¹¹⁰	mazowieckie	57	65	58	-
33	Jan Tarnowski, cz. czerski (K?) ¹¹¹	mazowieckie	60	68	79	+
34	Michał Zaliwski, pds. z. liwski (PT?) ¹¹²	mazowieckie	61	69	46	-

¹⁰² Ibidem, s. 215.

¹⁰³ Ibidem, s. 146, 159, 167, 173, 189, 206, 215, 251, 261, 279, 292, 298; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 310.

¹⁰⁴ PZK, s. 215, 224; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 311.

¹⁰⁵ PZK, s. 156, 171, 209, 244; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 311; J. Bukowski, op. cit., s. 702.

¹⁰⁶ PZK, s. 205, 216, 239.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 143, 156, 164, 171, 180, 200, 202, 210, 284.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 202, 210, 266; Notatka o sejmiku generalnym woj. mazowieckiego, Warszawa, 20 XII 1571, AGAD, KZiGWarsz., nr 83, k. 14v.

¹⁰⁹ PZK, s. 115, 136, 144, 157, 172, 181, 194, 202, 210, 221, 255, 273; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 313.

¹¹⁰ PZK, s. 194, 202, 210, 245; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 313.

¹¹¹ PZK, s. 171, 210.

¹¹² Ibidem, s. 126, 158, 182, 195, 203, 211, 256, 285.

35	Stanisław Radziwiński, sta liwski i kamieniecki (K) ¹¹³	mazowieckie	62	70	36	+
36	Stanisław Kobylnicki, sta przasnyski (K) ¹¹⁴	mazowieckie	68	82	57	-
37	Florian Kryski (K?) ¹¹⁵	mazowieckie	69	83	64	-
38	Melchior Nieciecki, podk. drohicki (K) ¹¹⁶	podlaskie (drohicka i mielnicka)	59	67	-	+
39	Teofil Chojnacki (PT?) ¹¹⁷	rawskie	69	97	-	-
40	Daniel Plemiecki (K) ¹¹⁸	chełmińskie (?)	66	80	86	-
41	Krzysztof Konarski (K?) ¹¹⁹	pomorskie (?)	67	81	89	-
42	Adam Pocij ¹²⁰	W.Ks.L.	32	33	67	+

Tabela 4. Pozostali posłowie ziemscy na konwokację warszawską 1573 r.

Lp. ¹²¹	Osoba (wyznanie) ¹²²	Województwo (ziemia)	Mandat	Inne źródła	
				wybrany	obecny
1	Stanisław Cikowski, podk. krakowski (PT) ¹²³	krakowskie	-	-	+
2	Stanisław Dembiński, sta chęciński (PT) ¹²⁴	krakowskie	-	+	+
3	Stanisław Taszycki (PT) ¹²⁵	krakowskie	-	+	+

¹¹³ Ibidem, s. 180, 210, 245, 266.

¹¹⁴ Ibidem, s. 136, 172, 194, 202, 210; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 313.

¹¹⁵ PZK, s. 151, 194, 217, 245, 255, 263, 285, 316.

¹¹⁶ Ibidem, s. 217; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 314; E. Kalinowski, op. cit., s. 255.

¹¹⁷ PZK, s. 164, 211, 274.

¹¹⁸ Ibidem, s. 195, 211, 247, 263, 267, 274, 286, 318, 380, 394.

¹¹⁹ Ibidem, s. 211.

¹²⁰ Poseł pow. brześciańskiego na sejm 1569 r., *Akta unii Polski z Litwą 1385-1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, s. 356. W 1573 lub 1574 r. powrócił do prawosławia, wcześniej będąc kalwinistą, lecz nie znamy dokładnej daty konwersji, J. Dziegielewski, *Pocij (Potij) Adam, później Hipacy (1541-1613)*, PSB, t. 27, Wrocław 1983, s. 29.

¹²¹ Zob. Tabela 3. Asterykiem oznaczono osoby, których obecności na konwokacji nie udało się potwierdzić.

¹²² Zob. Tabela 3.

¹²³ PZK, s. 203, 216, 237.

¹²⁴ Ibidem, s. 145, 166, 173, 183, 196, 211, 222, 238, 249.

¹²⁵ Ibidem, s. 212, 222, 237, 276, 305.

Lp.	Osoba (wyznanie)	Województwo (ziemia)	Mandat	Inne źródła	
				wybrany	obecny
4	Andrzej Górka, kaszt. międzyrzecki (PT) ¹²⁶	poznańskie	–	+	+ ¹²⁷
5*	Rafał Leszczyński, sta radziejowski (PT) ¹²⁸	poznańskie	–	+	– ¹²⁹
6*	Andrzej Malicki (PT) ¹³⁰	sandomierskie	–	+	–
7	Baltazar Lutomierski, sta wieluński (PT) ¹³¹	sieradzkie	–	–	+
8	Jan Beldowski ¹³²	łęczyckie	84	–	–
9	Jakub Ponętowski, cz. łęczycki (K) ¹³³	łęczyckie	–	–	+
10	Jan Pstrokoński, wjs. łęczycki (K)	łęczyckie ¹³⁴	–	–	+
11*	Wojciech Starzechowski, podk. lwowski	ruskie (lwowska) ¹³⁵	–	+	–
12*	Samuel Zborowski (PT) ¹³⁶	ruskie (lwowska)	–	+	–
13*	Stanisław Kamieniecki ¹³⁷	ruskie (lwowska)	–	+	–
14	Stanisław Maciejowski, sta zawichojski ¹³⁸	ruskie (przemyska)	42	+	–

¹²⁶ Ibidem, s. 169, 207.

¹²⁷ Diariusz, s. 310; S. Karnkowski do J. Herburta, b.m.d. [ok. II–III 1573], *Epistolae illustrorum virorum in libros tres digestae*, wyd. S. Karnkowski, Cracoviae 1578 (egzemplarz: BK, nr Cim. Qu. 2480), k. Ttv.

¹²⁸ PZK, s. 109, 120, 129, 132, 133, 140, 162, 176, 207, 225, 253.

¹²⁹ Przypisana mu mowa w osiemnastowiecznym przekazie wydaje się być ówczesną polską parafrazą takowej nienazwanego marszałka konwokacji w dziele Andrzeja Maksymiliana Fredry, *Gestorum Populi Poloni sub Henrico Valesio, Polonorum postea vero Galliae Rege*, Dantisci 1652 (egzemplarz: BO, nr XVII-4446), s. 34–38; (rzekoma) Mowa R. Leszczyńskiego, Warszawa, 7 I 1573, BK, nr 965, s. 1–5. Inaczej: E. Dubas-Urwanowicz, op. cit., s. 227; PZK, s. 207.

¹³⁰ PZK, s. 197, 212, 259, 276, 320, 328, 336, 364.

¹³¹ Ibidem, s. 208, 253.

¹³² R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 306.

¹³³ PZK, s. 142, 163, 170, 178, 201, 209, 266.

¹³⁴ Ibidem, s. 209.

¹³⁵ Ibidem, s. 160, 204, 213, 297, 329.

¹³⁶ Ibidem, s. 213.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Ibidem, s. 197, 213.

15*	Stanisław Derśniak ¹³⁹	ruskie (przemyska)	-	+	-
16*	Stanisław Czarnocki, s. z. sanocki ¹⁴⁰	ruskie (sanocka)	-	+	-
17*	Jan Sienieński, stl. sanocki (PT) ¹⁴¹	ruskie (sanocka)	-	+	-
18*	Krzysztof Głowa (K) ¹⁴²	ruskie (sanocka)	-	+	-
19*	Jerzy Mniszech, sta sanocki (K) ¹⁴³	ruskie (sanocka)	-	+	-
20*	Wacław Uhrowiecki (PT) ¹⁴⁴	ruskie (chełmska)	-	+	-
21*	Jarosz (Hieronim) Trojan ¹⁴⁵	ruskie (chełmska)	-	+	-
22	Maciej Górecki (K) ¹⁴⁶	ruskie (halicka)	52	+	-
23*	Tomasz Dubrawski, pds. z. halicki ¹⁴⁷	ruskie (halicka)	-	+	-
24*	Andrzej Siemieński (Sienieński) ¹⁴⁸	ruskie (halicka)	-	+	-
25	Prokop Raszko ¹⁴⁹	ruskie (halicka)	-	+	-
26	NN (PŁ?) ¹⁵⁰	wołyńskie	74	-	-
27	NN (PŁ?)	wołyńskie	75	-	-

¹³⁹ Ibidem, s. 174, 205, 213.

¹⁴⁰ Ibidem, s. 139, 147, 167, 186, 197, 213.

¹⁴¹ Ibidem, s. 160, 174, 214, 239; J. Łukaszewicz, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w dawnej Małej Polsce*, Poznań 1853, s. 405; J. Bukowski, op. cit., s. 271–272.

¹⁴² PZK, s. 118, 139, 214; Marek Ferenc (ibidem, s. 214, przyp. 205) przytoczył za aneksem w pracy Wojciecha Sokołowskiego wariant, według którego mogłoby chodzić nie o Krzysztofa, a o Stanisława Głowę, lecz w cytowanym miejscu nie podano źródła tej informacji, W. Sokołowski, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*, Warszawa 1997, s. 178.

¹⁴³ PZK, s. 214.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 175, 205, 214, 260, 278, 290, 308; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 308.

¹⁴⁵ PZK, s. 161, 188, 214.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 186, 214, 277.

¹⁴⁷ Ibidem, s. 174, 187, 205, 214, 260; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 309.

¹⁴⁸ PZK, s. 260, 277, 290, 321, 329, 337, 346, 365, 373, 386, 407.

¹⁴⁹ Ibidem, s. 174, 187, 205, 214, 260.

¹⁵⁰ Posłowie wołyńscy podpisani „ruskimi literami” mogą być uznani za prawdopodobnych prawosławnych.

Lp.	Osoba (wyznanie)	Województwo (ziemia)	Mandat	Inne źródła	
				wybrany	obecny
28	NN (PE?)	wołyńskie	76	-	-
29	NN (PE?)	wołyńskie	77	-	-
39	Walenty Czerski (K?) ¹⁵¹	ziemia dobrzyńska	34	-	-
31*	NN	płockie	-	+	-
32*	NN	płockie	-	+	-
33	Mikołaj Wierzbicki, pisarz ziemski łomżyński ¹⁵²	mazowieckie (łomżyńska)	37	-	-
34	Stanisław Zaleski, sędzia grodzki różański ¹⁵³	mazowieckie (różańska)	43	-	-
35	Walenty Kutylowski, wjs. nurski	mazowieckie (nurska)	65	-	-
36	Mikołaj Bylina, podk. czerski ¹⁵⁴	mazowieckie	80	-	-
37	Adrian Łoski (Chynowski), sta warecki ¹⁵⁵	mazowieckie	-	-	+
38	Jan Pilchowski	mazowieckie	44	-	-
39	Marcin Mężyński, pds. z. zambrowski (K) ¹⁵⁶	mazowieckie	63	-	-
40	Jakub Żabicki ¹⁵⁷	mazowieckie	60	-	-
41	Jan Parys, sekr. król. ¹⁵⁸	mazowieckie	61	-	-
42	Bartłomiej Zaliwski ¹⁵⁹	mazowieckie	-	-	+ ¹⁶⁰

¹⁵¹ Ibidem, s. 170, 193, 201, 209, 220, 233, 244, 254, 284, 314, 326. Czerski jest sygnatariuszem w oblacie krakowskiej, lecz brak go w warszawskiej, J. Siemieński, op. cit., s. 12.

¹⁵² PZK, s. 221, 256, 273.

¹⁵³ Ibidem, s. 145, 158, 181, 202, 256.

¹⁵⁴ Ibidem, s. 234.

¹⁵⁵ Ibidem, s. 136.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 151, 165, 172, 181, 194, 203, 234, 255; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 313.

¹⁵⁷ PZK, s. 194, 202, 256, 343; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 313.

¹⁵⁸ PZK, s. 180.

¹⁵⁹ Ibidem, s. 210, 273; R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 314.

¹⁶⁰ Nazwisko Zaliwskiego jest na końcu jednego z przekazów protestacji przeciwko władzy prymasa, lecz możliwe, że omyłkowo wciągnięto je na tę listę, podczas gdy był to jego podpis jako podstarościego na ekstrakcie z ksiąg grodzkich warszawskich, Protestacja przeciwko władzy prymasa, Warszawa, 1573 [przed 29 I?], BC, nr 81, s. 165.

43	Sebastian Brzozowski (K) ¹⁶¹	podlaskie (bielska)	45	+	+
44	Jan Jarzyna Woda ¹⁶²	rawskie (rawska)	47	-	-
45	Hieronim Gostomski, podk. sochaczewski (PT) ¹⁶³	rawskie (rawska)	85	-	-
46	Stanisław Stempowski (Stepowski), sekr. król.	rawskie (gostynińska)	93	-	-
47	Stanisław Kuczyński (Kucieński), wjs. rawski, sekr. król. ¹⁶⁴	rawskie	83	-	-
48	Stanisław Kostka (K) ¹⁶⁵	chełmińskie (?)	88	-	-
49	Paweł Schadliński	pomorskie	87	-	-
50	Maciej Kos ¹⁶⁶ (K)	pomorskie	90	-	-
51	Wencław (Wacław) Agryppa, sekr. król. (PT) ¹⁶⁷	W.Ks.L.	66	+	-
52	Piotr Wiesiołowski (K?) ¹⁶⁸	W.Ks.L.	68	+	+
53	Fiedor Woropaj ¹⁶⁹	W.Ks.L.	69	+	-

¹⁶¹ PZK, s. 207; E. Kalinowski, op. cit., s. 255; *Ułamek pamiętnika dziejów w Polsce podczas bezkrólestwa po śmierci Zygmunta Augusta aż do koronacji Stefana*, w: *Jagiellonki polskie w XVI wieku*, t. 3, wyd. A. Przedziecki, Kraków 1868, s. 363.

¹⁶² PZK, s. 236.

¹⁶³ Ibidem, s. 193, 268, 270, 311, 325, 340.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 271, 313.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 196, 247, 257, 263, 267, 286, 29. Marek Ferenc uznał, że na sejmie 1570 r. posłem był znacznie młodszy Stanisław, syn Krzysztofa, starosty golubskiego i kościerskiego, tymczasem źródło nie sugeruje takiej ewentualności, ibidem, s. 196; por. Rejestr strawnego dla posłów na sejm 1570 r., AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 1, nr 229, k. 39. W dwóch pracach błędnie podano dane bibliograficzne tegoż rejestru strawnego: PZK, s. 191 (jako dz. II, nr 23); R. Jaworski, *Litewscy posłowie ziemscy na sejmie walnym warszawskim 1570 r.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 21, 2020, 1, s. 12, przyp. 11 (jako dz. 1, nr 230).

¹⁶⁶ PZK, s. 257.

¹⁶⁷ Marszałek sejmu koronacyjnego 1574 r., R. Jaworski, *Spis posłów*, s. 298.

¹⁶⁸ Dokonał konwersji na katolicyzm po 1569 r., T. Jaszczółt, *Białystok*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa podlaskiego w średniowieczu*, oprac. idem, A. Buczyło, Warszawa 2021 (Słownik Historyczno-Geograficzny Ziem Polskich w Średniowieczu, t. 12), s. 57–58; P. Guzowski, M. Liedke, *Zbory protestanckie*, w: *Województwo podlaskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2: *Komentarz, indeksy*, red. M. Gochna, B. Szady, Warszawa 2021 (Atlas Historyczny Polski. Mapy Szczegółowe XVI w., t. 8), s. 105.

¹⁶⁹ Poseł pow. orszańskiego na sejm 1569 r., *Akta unii*, s. 356.

Lp.	Osoba (wyznanie)	Województwo (ziemia)	Mandat	Inne źródła	
				wybrany	obecny
54	Józef Wołłowicz (PT) ¹⁷⁰	W.Ks.L.	70	+	-
55	Hrehor Wahanowski, wjs. brześciański (PŁ?) ¹⁷¹	W.Ks.L.	71	+	-
56*	Hrehory Możejko Koreniewski, pds. z. brześciański	W.Ks.L.	-	+	-
57*	Jan Klukowski, horodniczy grodzieński ¹⁷²	W.Ks.L.	-	+	-
58*	Adam Krzyczewski	W.Ks.L.	-	+	-

Podsumowując zaprezentowane dane, rozkład znanych posłów na województwa wygląda następująco:

Korona					
Województwo	Liczba posłów	Województwo / ziemia	Liczba posłów	Województwo	Liczba posłów
krakowskie	4	inowrocławskie	1	śląskie	3
poznańskie	2	ruskie	20	mazowieckie	20
sandomierskie	3	wołyńskie	6	podlaskie	2
kaliskie	2	podolskie	2	rawskie	5
sieradzkie	4	lubelskie	2	chełmińskie	2
łęczyckie	8	belskie	1	pomorskie	3
brzeskie	1	z. dobrzyńska	1	Razem	91
Wielkie Księstwo Litewskie					
Razem					9
Suma					100

Frekwencję senatorów na konwokacji można pokazać w odniesieniu do innych podobnych badań, lecz należy poczynić pewne uwagi o metodologii obliczeń. Analizujący sejmy za panowania Stefana Batorego Łukasz Wroniszewski bazował na liczbie 140 miejsc w senacie¹⁷³, co wiąże

¹⁷⁰ T. Wasilewski, *Testament Ostafiego Wołłowicza*, OiRP 7, 1962, s. 171, przyp. 25.

¹⁷¹ G. Sosna, *Święte miejsca i cudowne ikony. Prawosławne sanktuaria na Białostoczczyźnie*, Białystok 2001, s. 334.

¹⁷² Poseł pow. grodzieńskiego na sejm 1569 r., *Akta unii*, s. 356.

¹⁷³ Taką podawał np. J. Bardach, op. cit., s. 53.

się z doliczaniem osób, które sprawowały dwa lub trzy urzędy senatorskie. Argumenty za tym rozwiązaniem nie są przekonujące i wypada zgodzić się ze Stefanią Ochmann-Staniszewską, że taki zabieg zaciemnia obraz¹⁷⁴. W dodatku Wroniszewski, choć zasygnalizował tę kwestię, nie odliczał chyba od liczby bazowej senatorów obecnych na sejmach jako posłowie¹⁷⁵. A przynajmniej nie zaznaczył tego, co uczynił w stosunku do wakansów. Dla uzyskania rzeczywistych danych, tutaj od 140 nominalnych miejsc odjęto urzędy „zdublowane” i wakujące oraz te, których posiadacze zasilili izbę poselską. Dla konwokacji 1573 r. wyznaczona w ten sposób liczba bazowa to 126 osób¹⁷⁶. Z uwzględnieniem tego frekwencja na tym zjeździe wyniosła ok. 33 proc.¹⁷⁷ Jest to wartość zbliżona do sejmu koronacyjnego Batorego, który odbył się przy równie nikłym udziale Litwinów (przybył tylko jeden) — ok. 29 proc. (według Wroniszewskiego)¹⁷⁸. Korekta tych obliczeń według przyjętej tu metody dałaby odsetek jeszcze bardziej zbliżony do tego z 1573 r. — ok. 32 proc.¹⁷⁹ Średnia frekwencja senatorów wyliczona według metodologii Wroniszewskiego dla siedmiu sejmów za Batorego to ok. 41 proc. dla całego państwa i 44 proc. dla Korony (w granicach po 1569 r.)¹⁸⁰. Uśrednienie danych dla samego Królestwa (przed poszerzeniem) z lat 1540–1569 z pracy Anny Sucheni-Grabowskiej, gdzie metody obliczeń nie sprecyzowano, dało wynik ok. 46 proc.¹⁸¹ Odsetek zaś senatorów koronnych na konwokacji 1573 r.

¹⁷⁴ Za: Ł. Wroniszewski, *Elity szlacheckie na sejmie — frekwencja senatorska na sejmach Stefana Batorego*, w: *Spółeczeństwo a elity*, red. I. Dacka-Górzyńska, A. Karpiński, Warszawa 2018 (Spółeczeństwo Staropolskie. Seria Nowa, t. 5), s. 42–44.

¹⁷⁵ *Ibidem*, s. 45 (tab. 1), 46, przyp. 44.

¹⁷⁶ Przed konwokacją 1573 r. wakowało sześć urzędów senatorskich: biskupstwo przemyskie, województwo bełskie, kasztelanie sądecka, krzywińska, rozpierska i konarska kujawska. Wojewoda bełski Andrzej Dembowski zm. ok. 1571 r., co w spisie kórnickim błędnie próbowano skorygować, myląc go z kasztelanem sieradzkim tegoż imienia i nazwiska, *ibidem*, s. 47, przyp. 45; S. Cynarski, *Herbert Walenty (1524–1572)*, PSB, t. 9, Wrocław 1960–1961, s. 454; *Urzędnicy*, t. 1, z. 2, s. 93; t. 2, z. 2, s. 132; t. 4, z. 2, s. 119; t. 6, z. 2, s. 148; t. 3, z. 2, s. 71; VC 2/1, s. 318.

¹⁷⁷ Obliczenia własne, dokładniej: ~33,33 proc. Tu niemal identyczny odsetek dało zastosowanie metody Wroniszewskiego — ok. 33 proc. (dokładniej: ~32,84 proc.).

¹⁷⁸ Ł. Wroniszewski, *op. cit.*, s. 45, tab. 1.

¹⁷⁹ Obliczenia własne na podstawie danych Wroniszewskiego. Tutaj od bazy (140) odjęto 11 wakansów, 7 senatorów-posłów oraz 5 urzędów „zdublowanych”, co dało wynik 117; natomiast od 38 obecnych według Wroniszewskiego odjęto 1 „zdublowanego”, przez co otrzymano odsetek frekwencji na poziomie ~31,62 proc.

¹⁸⁰ *Ibidem*, s. 47–48.

¹⁸¹ Obliczenia własne na podstawie A. Sucheni-Grabowska, *Sejm w latach 1540–1587*, w: *Historia sejmu polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 170–171.

wyniósł, wedle naszych obliczeń, ok. 38 proc.¹⁸² Zatem ówczesna frekwencja Panów Rady z Korony niewiele odbiegała od przeciętnej (choć inaczej liczonej) przed i po. Odnośnie do całego państwa wynik wypada nieco słabiej, co można wytłumaczyć „bojkotem” Litwinów. Ci na konwokacji 1573 r. to zaledwie ok. 8 proc. senatorskiej reprezentacji Litwy¹⁸³, podczas gdy za czasów batoriańskich — według Wroniszewskiego — średnia wynosiła ok. 29 proc. Pamiętać należy także, iż wyniki jego badań dla całego państwa, a szczególnie dla Litwy, znacząco zaniża koronacja Batorego¹⁸⁴. Co ciekawe, na elekcji w 1573 r. frekwencja senatorów była rekordowa, wynosiła 88 proc., w tym 90 proc. dla Korony i 79 proc. dla Wielkiego Księstwa¹⁸⁵.

Po unii lubelskiej liczba posłów koronnych i litewskich wahała się od 140 do 170, przy czym Sucheni-Grabowska podaje liczbę 167, choć z zastrzeżeniami¹⁸⁶. Ewa Dubas-Urwanowicz ostrożnie szacuje liczbę „czynnie zaangażowanych w dyskusję” (senatorów i posłów?) na konwokacji na ok. 200¹⁸⁷. Jak zauważyła, „źródła opisujące przebieg zjazdu konwokacyjnego wskazują zgodnie na fakt, że mimo iż zjazd kaski przewidywał reprezentację poszczególnych sejmików w liczbie dwóch osób, sejmiki przysłały swych przedstawicieli w dużo większej liczbie”¹⁸⁸. Powołała się przy tym na Orzelskiego (oryginał) i Heidensteina (tłumaczenie). Tenże *passus* u pierwszego z nich brzmi: „constituta convocationis die frequentes proceres, frequentiores equestres nuntii Varsaviam convenere”¹⁸⁹ i mówi, że przybyli liczni senatorowie i liczniejsi (od nich) posłowie szlacheccy¹⁹⁰. Heidenstein zaś odnotował o posłach z województw:

¹⁸² Dokładniej ~39,22 proc. Niemal identycznie według metody Wroniszewskiego: ~39,25 proc.

¹⁸³ Przyjęta liczba bazowa dla Litwy na początku 1573 r. to 24 (po odliczeniu od bazowych 27 miejsc trzech „zdublowanych”).

¹⁸⁴ Ł. Wroniszewski, op. cit., s. 46–47. Wyliczenie wartości bez sejmu krakowskiego 1576 r. utrudnia zastosowana przez autora metoda, wobec tego zrezygnowano tutaj z takiego zabiegu.

¹⁸⁵ Obliczenia własne na podstawie: VC 2/1, s. 317–319.

¹⁸⁶ U. Augustyniak, op. cit., s. 97. Według innych wersji sięgała ok. 180–190 albo nawet ok. 200, J. Bardach, op. cit., s. 54; M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2002, s. 56.

¹⁸⁷ E. Dubas-Urwanowicz, op. cit., s. 228. Autorka ustaliła „co najmniej” 22 senatorów.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ Orzelski 1917, s. 23.

¹⁹⁰ Por. tłumaczenie Włodzimierza Spasowicza, które tutaj dobrze oddaje sens *passu*: „wielu senatorów, a jeszcze więcej posłów od szlachty zjechało się do Warszawy”, Ś. Orzelski, *Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli Dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576*, t. 1, tłum. z jęz. łac. i oprac. W. Spasowicz, Petersburg–Mohilew 1856, s. 28 (dalej: Orzelski 1856).

„non paulo tamen majore numero missi”¹⁹¹, co można przetłumaczyć: „niemało jednak [województw] posłało większą liczbę [posłów]”. Co nie równa się tłumaczeniu: „zawsze [tj. wszyscy] daleko w większej liczbie”¹⁹². Słusznie zrekapitulowała to więc Sucheni-Grabowska, pisząc, iż owi kronikarze „świadczą zgodnie, że ogólna liczba posłów ziemskich była na konwokacji znaczna i przekraczała o wiele liczbę senatorów”¹⁹³. Notabene „gdański” raport z 13 stycznia 1573 r. informuje: „nuncii terrestres complures, non tamen omnes”¹⁹⁴.

W świetle przedstawionych powyżej zestawień liczniejsze poselstwa niż zalecano w uniwersale kaskim wyprawiono z ośmiu województw: krakowskiego i sandomierskiego, ruskiego, sieradzkiego, łęczyckiego, płockiego, pomorskiego i mazowieckiego. Warto zauważyć, że Krakowian i Sandomierzan reprezentowało o połowę mniej posłów niż zazwyczaj, a z wyjątkiem Łęczyczan i „Rusinów” pozostali przysłali mniej więcej zwyczajową ich liczbę¹⁹⁵. Zastosowano się do ustalonych prawideł w trzech: poznańskim i kaliskim oraz podlaskim. Z bełskiego posłano tylko jedną osobę. Nie wiemy, jak postąpiło dziewięć województw koronnych: malborskie, chełmińskie, inowrocławskie, brzeskie, rawskie, lubelskie, podolskie, braclawskie i kijowskie. Ale w żadnym z nich nie można zidentyfikować więcej posłów ponad pounijną normę, choć ta w Prusach Królewskich i na Rusi wciąż się jeszcze kształtowała. Mniejszą reprezentację — dziewięciu przedstawicieli szlachty — wybrali Litwini, a przybyło być może nawet mniej osób. Nie wiadomo nic o udziale Inflantczyków w konwokacji, choć odbyły się tam sejmiki przed nią¹⁹⁶. Zatem w stosunku do zwykłego sejmu jedynie województwa ruskie i łęczyckie przysłały podwójną liczbę reprezentantów.

Obliczenie frekwencji posłów na zjeździe jest wysoce utrudnione, ponieważ nie wiemy, ilu w rzeczywistości ich wtedy było i jaką należałoby przyjąć liczbę bazową. Udało się ustalić 100 osób — w tym 19 wybranych, lecz nie wiadomo czy obecnych. Istnieje pogląd, iż w owym czasie

¹⁹¹ Heidenstein 1672, s. 17.

¹⁹² R. Heidenstein, *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. Książ XII*, t. 1, tłum. z jęz. łac. (z wyd. 1672) M. Gliszczyński, oprac. W. Spasowicz, Petersburg 1857 (dalej: Heidenstein 1857, t. 1), s. 43.

¹⁹³ A. Sucheni-Grabowska, op. cit., s. 206.

¹⁹⁴ E. Kleinfeld do Rady Gdańska, Warszawa, 13 I 1573, AP w Gdańsku, Akta miasta Gdańska, Recesy Stanów Prus Królewskich, nr 24, k. 175.

¹⁹⁵ W woj. pomorskim, gdzie udało się zidentyfikować trzech posłów, na sejmie 1570 i 1578 r. wybrano ich tam po czterech, lecz na krakowskim sejmie koronacyjnym 1576 r., toruńskim 1576/1577 i warszawskim 1579/1590 — po dwóch, PZK, s. 196, 236–237, 247, 257–258, 263–264.

¹⁹⁶ Diariusz, s. 302; A. Sucheni-Grabowska, op. cit., s. 175.

„na sesję przybywała zwykle większość (do 80 proc.) wybranych”¹⁹⁷. Na pierwszy rzut oka dobrze współgra to z powyższym rozróżnieniem, ale należy pamiętać, że owe liczby 100 i 19 są niepewne, a margines błędu znaczny. Mimo to odniesienie 100 osób do 170 (liczba maksymalna) daje — przy podkreśleniu pogładowości tego zabiegu — ok. 59 proc. Z kolei po odliczeniu 19 „niepewnych” otrzymujemy jeszcze mniejszy wynik — ok. 48 proc.

Powyższe ustalenia zgadzają się z obserwacją Orzelskiego, że posłowie przybyli do Warszawy w styczniu 1573 r. liczniej od senatorów — przy czym chodzi o ich liczbę, a nie o odsetek obecnych. Uzyskane powyżej liczby: od 81 do 100 posłów oraz 42 senatorów, dają sumę (ok. 123–142 osoby) sporo, bo przynajmniej o jedną czwartą mniejszą niż szacunki Dubas-Urwanowicz¹⁹⁸, nawet przyjmując, że są niepełne.

Z członków senatu, których obecność w Warszawie da się potwierdzić, znaczna większość podpisała Konfederację — 29, czyli ok. 69 proc. Przeciwnie zrobiło 13 (ok. 31 proc.). Podczas dyskusji o uchwale konfederackiej na zjeździe elekcyjnym 2 maja 1573 r., w znacznie szerszym gronie, Orzelski oszacował liczbę jej przeciwników w senacie na ok. 15 osób (23 proc.), zwolenników zaś na ok. 50 (77 proc.)¹⁹⁹. Jak widać stosunek tych grup przypomina z grubsza ten obliczony dla konwokacji, co może oddaje odczucia obecnych na sejmie, lecz dane kronikarza nie są ścisłe. Wiadomo bowiem, że dekret elekcji z 16 maja podpisało aż 110 senatorów²⁰⁰, wobec czego albo należy przyjąć sporą pomyłkę Orzelskiego, albo domyślać się istnienia trzeciej grupy — neutralistów. Dostrzegł ten problem historyk Stefan Gruszecki, choć odnosił słowa dziejopisa do niezeczywistej liczby 139 senatorów, mylnie też odczytał sens tego passusu jego dzieła, wnioskując żeń, jakoby „wszyscy pozostali zdecydowanie opowiadali się za przyjęciem w artykułach punktu o wolności sumienia”²⁰¹.

W odniesieniu do ustalonych 100 posłów na konwokację 1573 r. 42 sygnatariuszy aktu Konfederacji stanowiło, rzecz prosta, 42 proc. Lecz gdyby odliczyć od liczby bazowej „niepewnych” 19, odsetek sygnatariuszy

¹⁹⁷ J. Bardach, op. cit., s. 54.

¹⁹⁸ Nie mówimy o wrażeniu, jakie zrobiły na obserwatorach orszaki parlamentarzystów oraz tłum innych osób ciekawych obrad, E. Dubas-Urwanowicz, op. cit., s. 228–229.

¹⁹⁹ Orzelski 1917, s. 94; J.T. Maciuszko, op. cit., s. 156.

²⁰⁰ VC 2/1, s. 317–319. Liczby senatorów na tej elekcji nie próbowała ustalić Ewa Dubas-Urwanowicz, choć uczyniła tak dla następnej, ale odnotowała za Orzelskim rozkład zdań senatorskich względem Konfederacji — 50:15, eadem, op. cit., s. 269, 283, 293–294. Powołując się na dekret elekcji, Ptaszycki podał liczbę 109, a Orzelski — 103, S. Ptaszycki, *Losy*, s. 117; Orzelski 1917, s. 149.

²⁰¹ S. Gruszecki, *Spółeczne oblicze konfederacji warszawskiej*, OiRP 13, 1968, s. 156; S. Płaza, *Nowe spojrzenie na konfederację warszawską z 1573 r.*, CPH 21, 1969, 2, s. 199.

Konfederacji byłby sporo wyższy, sięgając ok. 52 proc. Ujmując razem senatorów i posłów, daje to od ok. 50 proc. (ze 142) do nawet ok. 58 proc. (ze 123) sygnatariuszy spośród obecnych.

Należy zaznaczyć, że cytowane w tym kontekście przez Stanisława Płazę wadliwe tłumaczenie dzieła Heidensteina wypaczyło sens tego fragmentu. Sugeruje ono, jakoby na konwokacji „wszyscy senatorowie z obu stron i wszyscy posłowie z województw [– –] głośno ją [tj. Konfederację] potwierdzili”. Kronikarz pisał natomiast, że w senacie uchwała nie została zatwierdzona przez wszystkich („non omnibus probata”), a podpisało ją „wielu” posłów („a plerisque [– –] subscripta”)²⁰². Ta okoliczność pozwoliła stronie katolickiej twierdzić potem, że „id decretum contra Rempubicam paucorum conspiratione, ac fraude constatum esse”²⁰³. Notabene Wielkopolanie zebrani na marcowym sejmiku w Środzie odłożyli sprawę Konfederacji na najbliższy sejm, „quod non omnium voluntate in convocatione comprobata esset”²⁰⁴. Przy czym brak tu wzmianki o „uzupełnianiu brakujących podpisów”, co błędnie sugerował Gruszecki²⁰⁵. Równie mylna jest jego interpretacja listu opata de l’Isle, w którym ów przekazywał dalej słowa biskupa poznańskiego Adama Konarskiego. Ten zaś ostatni twierdził, że wiele sejmików nie chciało zatwierdzić Konfederacji z powodu protestacji pewnych senatorów, którzy jej nie podpisali, w tym duchownych²⁰⁶. Nie było tu, jak podawał Gruszecki, mowy o „braku podpisu kompletu senatorów” jako przyczynie nieprzyjęcia tej uchwały²⁰⁷. W źródłach kładziono nacisk na zgodę wszystkich (zasada jednomyślności), nie zaś na konieczność sygnowania aktu przez każdego z obecnych²⁰⁸.

W ślad za Budką na podstawie powyższych zestawień warto przyjrzeć się temu, jak przedstawiał się podział wyznaniowy uczestników konwokacji. I tak spośród senatorów sygnatariuszy Konfederacji 69 proc. stanowili protestanci, a 31 proc. katolicy. Panowie Rady obecni w Warszawie, którzy dokumentu nie podpisali, byli to w 69 proc. wierni Rzymowi, w 23 proc. zwolennicy reformacji. Konfesji 8 proc. (1 osoba) nie udało się jednoznacznie

²⁰² Heidenstein 1672, s. 21; Heidenstein 1857, t. 1, s. 52; S. Płaza, *Próby reform*, s. 68.

²⁰³ A.M. Graziani, *De vita Joannis Francisci Commendoni cardinalis libri quatuor*, Parisiis 1669, s. 361.

²⁰⁴ Orzelski 1917, s. 29.

²⁰⁵ S. Gruszecki, *Společne oblicze*, s. 150. Autor korzystał prawdopodobnie z wadliwego tłumaczenia dzieła Orzelskiego dokonanego przez Włodzimierza Spasowicza, Orzelski 1856, s. 35; S. Gruszecki, *Společne oblicze*, s. 151.

²⁰⁶ G. de Noailles do Karola IX, Poznań, 17 III 1573, w: E. de Noailles, op. cit., s. 242.

²⁰⁷ S. Gruszecki, *Společne oblicze*, s. 151.

²⁰⁸ O podobnych błędach czy skrótach myślowych tego autora, S. Płaza, *Nowe spojrzenie*, passim.

ustalić, lecz najprawdopodobniej był to katolik. Wśród posłów podpisanych pod aktem było 31 proc. potwierdzonych protestantów, kolejnych 14 proc. prawdopodobnych, 3 proc. (1 osoba) to prawosławni, 26 proc. — potwierdzeni katolicy, 19 proc. — potencjalni, wreszcie 7 proc. (3 osoby) to odsetek niezidentyfikowanych pod tym względem. W uproszczeniu, zostawiając na marginesie dwie najmniejsze grupki, widzimy tu stosunek protestantów do katolików jak 1:1. Aż 55 proc. posłów na konwokację, którzy wstrzymali się od podpisu pod Konfederacją, nie udało się przyporządkować do żadnej kategorii. Katolikami „pewnymi” było 14 proc. spośród przedstawicieli szlachty, potencjalnymi — 2 proc., potwierdzeni protestanci to 22 proc., a prawdopodobni prawosławni — 7 proc.

Sygnatariusze Konfederacji łącznie składali się w 47 proc. ze zwolenników reformacji potwierdzonych i w 9 proc. prawdopodobnych, lecz niepotwierdzonych, tudzież w 28 proc. i 11 proc. z ich katolickich odpowiedników; 1 proc. przypadł na prawosławnych, a 4 proc. na „nieustalonych”. A to zbiorczo daje 56:39:1:4 na korzyść wiernych protestanckich. Z kolei po zsumowaniu wszystkich niepodpisanych pod aktem Konfederacji, przy bardzo wysokim odsetku „niezidentyfikowanych” — 45 proc., otrzymujemy odpowiednio 24 proc. i 3 proc. katolików „pewnych” i potencjalnych, 23 proc. potwierdzonych protestantów i 6 proc. prawdopodobnych prawosławnych. Specyfika bazy źródłowej, promującej aktywnych dysydentów, a często nierejestrująca mniej lub bardziej pasywnych tych, którzy nie podchwycili nowinek religijnych, każe nam w owej „ciemnej liczbie” 45 proc. domyślać się w większości tych drugich. Wszyscy razem, podpisani i niepodpisani, w rozbiciu na kategorie wyznaniowe to — poza 25 proc. „nieustalonych” — kolejno 26 proc. i 7 proc. „pewnych” i potencjalnych katolików, 34 proc. i 4 proc. takichże protestantów oraz 1 proc. i 3 proc. prawosławnych. W skrócie 25:33:38:4, przy czym należy pamiętać o uwadze poczynionej nieco wyżej. Konkludując, można uznać, że wyliczenia potwierdzają wnioski formułowane dotąd „automatycznie”: 1) wśród sygnatariuszy Konfederacji przeważali — choć nieznacznie — protestanci; 2) spośród osób, które jej nie poparły, większością byli prawdopodobnie katolicy.

*

Dzięki analizie podpisów na oblacie warszawskiej oraz innych źródeł widzimy, że konfederacja generalna zabezpieczająca pokój religijny w styczniu 1573 r. to dzieło najwyższej nieco ponad połowy znanych nam parlamentarzystów (z senatu i izby poselskiej razem) obecnych lub — w przypadku posłów — wybranych na zjazd warszawski. Liczba przeciwników oraz tych, których dzisiaj nazwalibyśmy wstrzymującymi się od

głosu, a także nieobecnych, była stosunkowo duża. Nic więc dziwnego, że kwestia ta długo jeszcze rozpaliała umysły osób biorących udział w życiu publicznym Rzeczypospolitej.

Oblata warszawska, dotąd uważana za wpis z sierpnia 1573 r., może być uznana za najpełniejszą listę sygnatariuszy konfederacji generalnej podczas konwokacji, faktycznie z dnia 29 stycznia. Pewną wątpliwość wobec tej propozycji zasiewa jedynie kwestia wzmianki o „religii greckiej”. Ale, jak wykazano, możliwa do przyjęcia jest rekonstrukcja zdarzeń podważająca ten argument.

Dzięki wykorzystaniu materiałów źródłowych dotąd błędnie interpretowanych lub szerzej nieznanymi udało się poczynić nowe ustalenia odnośnie do uczestników styczniowej konwokacji w Warszawie w 1573 r. Wyznaczona liczba posłów wprawdzie niewiele odbiega od funkcjonującej dotąd w literaturze, lecz w znaczący sposób skorygowano skład personalny tej grupy. Natomiast w odniesieniu do członków senatu nieomal podwoiła się liczba tych, których obecność na zjeździe potwierdzono w źródłach.

Streszczenie

Pierwsza konfederacja generalna, zabezpieczająca pokój wewnętrzny w Rzeczypospolitej podczas bezkrólestwa lat 1572–1574, należy do szczytowych osiągnięć „złotego wieku” staropolskiego parlamentaryzmu. Możliwe stało się rzucenie nowego światła na kwestię podpisów pod pierwotnym aktem tej uchwały, pochodzącym ze stycznia 1573 r. Opieranie się na jej lipcowej oblatce z Krakowa nie oddawało rzeczywistości. Niniejsze studium dowodzi, że podstawowym przekazem pierwotnego tekstu konfederacji oraz listy jej sygnatariuszy jest oblata warszawska, dotąd niesłusznie uważana za mniej przydatną. W rzeczywistości pochodzi ona nie z okresu po elekcji, a z 29 stycznia 1573 r. Wątpliwości dawnych badaczy budziła kwestia fragmentu o „religii greckiej”, który uważano za dodany na zjeździe elekcyjnym. Tymczasem możliwe i uprawnione jest przyjęcie, że uzupełnienie to poczyniono już w styczniu. Zmiana podejścia do charakteru oblaty warszawskiej dała asumpt do nowych badań nad uczestnikami konwokacji warszawskiej 1573 r. W ich toku udało się ustalić 42 senatorów i 100 posłów, wśród tych drugich 81 o potwierdzonej obecności na zjeździe konwokacyjnym i 19 wybranych, lecz nie wiadomo, czy przybyłych do Warszawy.

Who Signed the 1573 Warsaw Confederation, and When Did They Sign It?

The First General Confederation, securing internal peace in the Polish-Lithuanian Commonwealth during the interregnum of 1572–1574, is one of the pinnacles of the “golden age” of Old Polish parliamentarism. It has become possible to shed new

light on the question of the signatures to the original act of this resolution, dating from January 1573. Relying on its July registration into the judicial registers of the city of Krakow does not reflect reality. This study proves that the primary record of the confederation's original text and the list of its signatories is the entry to the judicial registers of the castle court of Warsaw, hitherto wrongly regarded as less useful. It dates not from the period after the election, as it had been thought, but from 29 January 1573. Former scholars had doubts about the passage on "Greek religion", which was believed to have been added at the election convention. However, assuming that this addition was made as early as January is possible and justified. The change in approach to the nature of the Warsaw registration entry gave rise to new research into the participants of the Warsaw Convocation of 1573. As a result, 42 senators and 100 envoys were identified, 81 of the latter with confirmed attendance at the Convocation and 19 elected, but it is not known whether they arrived in Warsaw.

Bibliografia

Edycje źródełowe

- Akta podkanclerskie Franciszka Krasieńskiego 1569-1573*, cz. 2: (*Obejmująca akta od 5 kwietnia 1570 roku do 1 maja 1571 roku*), wyd. Władysław Krasieński, oprac. Władysław Chomętowski, Ordynacja Krasieńskich, Warszawa 1870 (Biblioteka Ordynacji Krasieńskich, R. 1870).
- Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: 1572-1620, wyd. Stanisław Kutrzeba, PAU, Kraków 1932.
- Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, t. 1: (1572-1632), cz. 1: 1572-1616, wyd. Włodzimierz Dworzaczek, PWN, Poznań 1957.
- Akta unii Polski z Litwą 1385-1791*, wyd. Stanisław Kutrzeba, Władysław Semkowicz, PAU, Kraków 1932.
- Akta zjazdów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1: *Okresy bezkrólewi (1572-1576, 1586-1587, 1632, 1648, 1696-1697, 1706-1709, 1733-1735, 1763-1764)*, oprac. Henryk Lulewicz, Neriton, IH PAN, Warszawa 2006.
- Archiwum Jana Zamojskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, t. 1: 1553-1579, wyd. Waclaw Sobieski, Piotr Laskauer i S-ka, Warszawa 1904.
- Heidenstein Reinhold, *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594. Książ XII*, t. 1-2, tłum. z jęz. łac. (z wyd. 1672) Michał Gliszczynski, oprac. Włodzimierz Spasowicz, Bolesław Maurycy Wolff, Petersburg 1857.
- Kancelaria koronna a sejm walny. Instructuarium*, oprac. i tłum. Wojciech Krawczuk, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1995.
- Noailles Emmanuel H.V. de, *Henri de Valois et la Pologne en 1572*, t. 3: *Documents et pièces justificatives*, Michel Lévy Frères, Paris 1867.
- Orzelski Świętosław, *Bezkrólewia książ ośmioro 1572-1576*, wyd. Edward Kuntze, Akademia Umiejętności, Kraków 1917 (*Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 22).

- Orzelski Świętosław, *Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli Dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576*, t. 1, tłum. z jęz. łac. i oprac. Włodzimierz Spasowicz, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, Petersburg–Mohilew 1856.
- Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, red. Irena Kaniewska, oprac. Waław Uruszczak i in., Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013.
- Ułamek pamiętnika dziejów w Polsce podczas bezkrólewia po śmierci Zygmunta Augusta aż do koronacji Stefana*, w: *Jagiellonki polskie w XVI wieku*, t. 3, wyd. Aleksander Przeddziecki, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1868, s. 361–392.
- Volumina Constitutionum*, t. 2: 1550–1609, cz. 1: 1550–1585, wyd. Stanisław Grodzki, Irena Dwornicka, Waław Uruszczak, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2005.
- Warszewicki Krzysztof, *Niewydane pisma, listy do znakomitych ludzi, tudzież inne dokumenty, odnoszące się do jego życia i działalności wraz ze spisem dzieł tegoż autora, dotąd drukiem ogłoszonym*, oprac. Teodor Wierzbowski, Warszawa 1883.
- Zbiór pamiętników do dziejów polskich*, t. 3, wyd. Włodzimierz Stanisław de Broel-Plater, w drukarni „Gazety Codziennej”, Warszawa 1858.

Opracowania

- Augustyniak Urszula, *Historia Polski 1572–1795*, PWN, Warszawa 2008.
- Bardach Juliusz, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Dzieje Sejmu Polskiego*, red. Juliusz Bardach, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997, s. 7–97.
- Bartoszewicz Julian, *Żórawniccy, Żórawińscy*, w: *Encyklopedia powszechna*, t. 28: *Wybrzeże–Żyżmory*, oprac. Adam Adamowicz i in., nakł., dr. i własność S. Orgelbranda, Warszawa 1868, s. 1066–1070.
- Bieniaszewski Adam, *Wstęp*, w: *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Adam Bieniaszewski, Ossolineum, Wrocław 1987 (Urzędnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII w. Wielkopolska [województwa poznańskie i kaliskie], t. 1, z. 2), s. 5–23.
- Boniecki Adam, *Herbarz polski*, t. 5, Skład Główny Gebethner i Wolff, Warszawa 1902.
- Budka Włodzimierz, *Kto podpisał konfederację warszawską 1573 r.?*, „Reformacja w Polsce” 1, 1921, 4, s. 314–319.
- Bukowski Julian, *Dzieje reformacji w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku. Według najnowszych źródeł*, t. 1: *Początki i terytorialne rozprzestrzenienie się reformacji*, Wł. L. Anczyc i Spółka pod zarz. Jana Gadowskiego, Kraków 1883.
- Chodynicki Kazimierz, *Drzewiński Wawrzyniec (ok. 1568 — ok. 1640)*, PSB, t. 5, Kraków 1939–1946, s. 423–424.
- Cynarski Stanisław, *Herburt Walenty (1524–1572)*, PSB, t. 9, Wrocław 1960–1961, s. 453–454.
- Dembiński Bronisław, *Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich a szczególnie w Archiwum Watykańskim o materiałach do dziejów polskich w XVI i XVII wieku*, Akademia Umiejętności, Kraków 1886.

- Dubas-Urwanowicz Ewa, *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólestwach po śmierci Zygmunta Augusta*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 1998.
- Dworzaczek Włodzimierz, *Genealogia*, PWN, Warszawa 1959.
- Dzięgielewski Jan, *Pocij (Potij) Adam, później Hipacy (1541-1613)*, PSB, t. 27, Wrocław 1983, s. 28–34.
- Gąsiorowski Antoni, *Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów*, „Studia Historyczne” 16, 1973, 2, s. 249–275.
- Gruszecki Stefan, *Spoleczne oblicze konfederacji warszawskiej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 13, 1968, s. 145–157.
- Gruszecki Stefan, *U społecznych podstaw konfederacji warszawskiej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 19, 1974, s. 51–63.
- Gruszecki Stefan, *Walka o władzę w Rzeczypospolitej polskiej po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów (1572-1573)*, PWN, Warszawa 1969.
- Guzowski Piotr, Liedke Marzena, *Zbory protestanckie*, w: *Województwo podlaskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2: *Komentarz, indeksy*, red. Michał Gochna, Bogumił Szady, IH PAN, Warszawa 2021 (Atlas Historyczny Polski. Mapy Szczegółowe XVI w., t. 8), s. 95–106.
- Jaworski Rafał, *Litewscy posłowie ziemscy na sejmie walnym warszawskim 1570 r.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 21, 2020, 1, s. 9–25.
- Jaworski Rafał, *Spis posłów koronnych na sejm koronacyjny w 1574 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 124, 2017, 2, s. 295–321.
- Jaszczołt Tomasz, *Białystok*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa podlaskiego w średniowieczu*, z. 1: *A-Bojanka*, red. Tomasz Jaszczołt, Andrzej Buczyło, IH PAN, Warszawa 2021 (Słownik Historyczno-Geograficzny Ziemi Polskich w Średniowieczu, t. 12), s. 53–61.
- Kalinowski Emil, *Aktywność polityczna szlachty podlaskiej podczas pierwszego bezkrólestwa*, „Kwartalnik Historyczny” 123, 2016, 2, s. 247–278.
- Kieniewicz Leszek, *Projekt ordynacji kancelaryjnej za Henryka Walezego*, „Przegląd Historyczny” 78, 1987, 4, s. 713–721.
- Konfederacja generalna warszawska 28 stycznia 1573 r. / The General Confederation of Warsaw, 28 January 1573*, https://agad.gov.pl/?page_id=968 (dostęp: 6 XII 2023).
- Konfederacja warszawska 1573 r.*, <https://agad.gov.pl/KGW/index.html> (dostęp: 6 XII 2023).
- Korolko Mirosław, *Dzieje dokumentu Konfederacji warszawskiej 1573*, w: *Konfederacja warszawska 1573 roku — wielka karta polskiej tolerancji*, oprac. Mirosław Korolko, Janusz Tazbir, Pax, Warszawa 1980, s. 49–56.
- Korolko Mirosław, *Klejnot swobodnego sumienia. Polemika wokół konfederacji warszawskiej w latach 1573-1658*, Pax, Warszawa 1974.
- Kot Stanisław, *Polacy w Bazylei za czasów Zygmunta Augusta. U źródeł polskiej myśli krytycznej XVI wieku*, „Reformacja w Polsce” 1, 1921, 2, s. 105–133.
- Król-Próba Justyna, *Akt Konfederacji Generalnej Warszawskiej — odkrycia sfragistyczne dzięki interwencji konserwatorskiej*, w: *Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. Jacek Krochmal, AGAD, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2017, s. 709–721.

- Litwin Henryk, *Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648*, DiG, Warszawa 2009.
- Łopatecki Karol, *Konfederacja generalna warszawska. Proces uchwalenia i jej legitymizacja*, „Roczniki Humanistyczne” 71, 2023, 2 spec., s. 23–46.
- Łukasiewicz Józef, *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w dawnej Małej Polsce*, Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, Poznań 1853.
- Maciuszko Janusz T., *Konfederacja warszawska 1573 roku. Geneza, pierwsze lata obowiązywania*, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Warszawa 1984.
- Markiewicz Mariusz, *Historia Polski 1492–1795*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2002.
- Mazur Karol, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Neriton, Warszawa 2006.
- Opaliński Edward, *Konfederacja warszawska 1573 roku*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2023.
- Płaza Stanisław, *Nowe spojrzenie na konfederację warszawską z 1573 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 21, 1969, 2, s. 193–200.
- Płaza Stanisław, *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia (1572–1574)*, Uniwersytet Jagielloński, PWN, Kraków 1969.
- Powiat wągrowiecki*, oprac. Izabella Galicka, Irena Kaczorowska, Hanna Sygietyńska, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1964 (Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 5, Województwo poznańskie, z. 27).
- Ptaszycki Stanisław, *Konfederacja warszawska r. 1573. Rozmyślenia archeograficzno-językowe*, „Reformacja w Polsce” 5, 1928, 20, s. 90–97.
- Ptaszycki Stanisław, *Losy Konfederacji Warszawskiej r. 1573 w świetle nowych materiałów*, „Reformacja w Polsce” 6, 1934, 21–24, s. 106–121.
- Salmonowicz Stanisław, *Geneza i treść uchwał konfederacji warszawskiej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 19, 1974, s. 7–30.
- Salmonowicz Stanisław, *Konfederacja warszawska 1573*, Zamek Królewski, Warszawa 1985.
- Siemieński Józef, *Drugi akt konfederacji warszawskiej 1573 r. Przyczynek archiwalny do historii ustroju Polski*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1930.
- Sobieski Wacław, „A nie o wiarę”. *Spór o konfederację warszawską 1573 r.*, „Reformacja w Polsce” 5, 1928, 19, s. 60–67.
- Sokołowski Wojciech, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997.
- Sosna Grzegorz, *Święte miejsca i cudowne ikony. Prawosławne sanktuaria na Białostoczczyźnie*, Orthdruk, Białystok 2001.
- Sucheni-Grabowska Anna, *Sejm w latach 1540–1587*, w: *Historia sejmu polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. Jerzy Michalski, PWN, Warszawa 1984, s. 114–216.
- Urzędnicy
- t. 1, z. 2 — *Urzędnicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Adam Bieniaszewski, Ossolineum, Wrocław 1987.
- t. 2, z. 2 — *Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Edward Opaliński, Hanka Żerek-Kleszcz, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1992.

- t. 3, z. 2 — *Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. Henryk Gmiterek, Ryszard Szczygieł, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1992.
- t. 4, z. 2 — *Urzędnicy województwa krakowskiego XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1990.
- t. 6, z. 2 — *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. Krzysztof Mikulski, Wojciech Stanek, współudz. Zbigniew Górski, Ryszard Kabaciński, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1990.
- Wasilewski Tadeusz, *Testament Ostafiego Wołłowicza*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 7, 1962, s. 165–173.
- Wroniszewski Łukasz, *Elity szlacheckie na sejmie — frekwencja senatorska na sejmach Stefana Batorego*, w: *Społeczeństwo a elity*, red. Iwona Dacka-Górzyńska, Andrzej Karpiński, DiG, Warszawa 2018 (Społeczeństwo Staropolskie. Seria Nowa, t. 5), s. 37–86.
- Żelewski Roman, *Jazłowiecki (Monasterski) Jerzy (przed 1510–1575)*, PSB, t. 11, Wrocław 1964–1965, s. 121–123.
- Оглоблинъ Николай, *Къ вопросу о началъ кievской академіи („Выпись съ книгъ гродскихъ воеводства кievскаго”, 1593 г.)*, „Киевская старина” 5, 1886, 14, s. 482–494.
- Старченко Наталя, *Каптуровий суд першого безкоролів'я кризь призму скарг (1572–1574)*, „Український археографічний щорічник” 13–14, 2009, s. 265–283.

Biogram: Emil Kalinowski, dr, adiunkt w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN; obszar zainteresowań: drobna szlachta koronna w epoce przedrozbiorowej, dzieje województwa podlaskiego; kontakt: ekalinowski@ihpan.edu.pl.

Author: Emil Kalinowski, PhD, assistant professor at the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences; area of interest: petty nobility of the Crown in the pre-partition era, history of the Podlasie province; contact: ekalinowski@ihpan.edu.pl.